

เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง สภาพและปัญหาการจัดนิทรรศการศิลปะ ตามการรับรู้ของ อาจารย์ และ นักศึกษาศิลปหัตถกรรม ในสถานศึกษาสังกัดกรมอาชีวศึกษากระทรวงศึกษาธิการ ในอาชีวศึกษาภาคกลาง ตามความคิดเห็นของอาจารย์ และนักศึกษามหาวิทยาลัยอาชีวศึกษา เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึง ได้ศึกษาหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยจัดลำดับตามหัวข้อ ดังนี้ คือ

1. การจัดนิทรรศการในรูปแบบต่าง ๆ
2. การจัดนิทรรศการศิลปะในสถานศึกษา
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การจัดนิทรรศการ

1.1 ความหมายของนิทรรศการ

การจัดนิทรรศการที่ผู้วิจัยได้เลือกศึกษานี้ ถือได้ว่าเป็นแหล่งข้อมูลความรู้ ด้านต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้ประชาชนหาความรู้ได้ตามความสนใจ ส่วนความหมายของ "นิทรรศการ" นั้น มีผู้ให้ไว้ต่าง ๆ กันดังนี้

ตามพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2532 ได้บัญญัติคำว่า นิทรรศการเป็นการแสดงผลงาน สินค้า ผลิตภัณฑ์หรือกิจกรรม (Exhibition) (ทวีศักดิ์ ญาณประทีป และคณะ 2532 : 285)

สมหญิง กลั่นศิริ (2522 : 76) ได้ให้ความหมายของนิทรรศการ คือ การรวบรวมวัตถุ
สิ่งของเอกสาร แผนภาพ แบบจำลอง หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อให้การศึกษา ความรู้และเร่งเร้า
ให้เกิดความสนใจแก่ประชาชนในท้องถิ่นหรือนักเรียนในโรงเรียน นอกจากนี้ยังอาจจัดให้มีการ
บรรยาย ปาฐกถา ฉายสไลด์ หรือภาพยนตร์ ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกัน เพื่อเสริมสร้างให้
นิทรรศการสมบูรณ์และได้ผลยิ่งขึ้น

พรรณพิมล กุลบุญ (2523 : 14) ได้ให้ความเห็นว่า การจัดนิทรรศการมีความแตกต่าง
ไปจากการแสดง ส่วนการจัดนิทรรศการหมายถึงเอาสิ่งต่าง ๆ เช่น ภาพถ่าย ภาพเขียน สติ
แผนภูมิ มาจัดแสดง และประกอบกับการบรรยาย อภิปรายสาธิต ฯลฯ โดยนำมาใช้ เพื่อสื่อความ
หมายสองทางคือ ระหว่างสถาบันผู้จัดกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย ส่วนการจัดแสดงจะหมายถึง
การแสดงภาพหรือวัตถุ เรื่องใด เรื่องหนึ่ง ที่มีขนาดเล็กกว่า การจัดนิทรรศการ และมุ่งกลุ่ม
ประชากรในวงจำกัด เป็นการสื่อความหมายในทางเดียวกันคือ การชี้แจง แลกเปลี่ยน ข่าว รายงาน
เหตุการณ์ต่าง ๆ หรือการชักชวนเท่านั้น

เป็รื่อง กุฎ (2526 : 7 - 8) ได้ให้ทัศนะในเรื่องนี้ว่า การจัดนิทรรศการของหน่วย
งานหรือองค์การต่าง ๆ สามารถช่วยสื่อสาร เผยแพร่ ชักชวน จูงใจ บุคคลต่าง ๆ ซึ่งนับว่า
เป็นกิจกรรมอันหนึ่ง que เข้าถึงประชาชนได้ ในทัศนะของผู้จัดนิทรรศการ จะเห็นได้ว่า กิจกรรม
นิทรรศการ เป็นวิถีทางอันทรงประสิทธิภาพ ในการกระตุ้น ให้ผู้คนหันมาสนใจ วัตถุ และเข้าใจ
แนวคิดต่าง ๆ การคัดเลือก การจัดแสดงที่ดีจะสามารถช่วยดึงดูดคนมาดูมาชม สำหรับในทัศนะ
ของผู้ชมนิทรรศการ ย่อมหมายถึง โอกาสอันดีงามที่จะ ได้พบเห็นชั้นชม และการเรียนรู้ เสน่ห์ของ
การจัดนิทรรศการที่สำคัญ ย่อมอยู่ที่ความพิเศษเฉพาะ และ โอกาสที่หาชมได้ยากนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับ
อารีย์ สุทธิพันธ์ (2529 : 28) ที่ให้ความเห็นว่า นิทรรศการหมายถึง การนำมาให้ดู
แสดงให้ดู การแสดงผลงาน สินค้า ผลิตภัณฑ์ หรือกิจกรรมให้คนทั่วไปเข้าชม

นอกจากนี้ พยุงศักดิ์ ประจุกศิลป์ (2531 : 1) ยังได้กล่าวถึงความหมายของนิทรรศการ
ในทำนองเดียวกันว่า คือการแสดง การให้การศึกษาอย่างหนึ่ง ด้วยการแสดงงานให้ชม อาจจะ

มีผู้บรรยายให้ฟัง หรือไม่ต้องมีก็ได้ การแสดงอาจจะแสดงนอกอาคาร หรือในอาคารก็ได้ ซึ่งจะประกอบด้วยของจริง สิ่งจำลอง ภาพถ่าย และแผนภูมิสิ่งของต่าง ๆ ที่จะนำออกแสดง ต้องมีการจัดเตรียมอย่างมีระเบียบเรียบร้อย ตู้ง่ายและคำนึงถึงความแจ่มชัด รวมทั้งก่อให้เกิดความรู้ ช่วยให้ผู้ดูมีความเข้าใจข้อมูล อาจจะใช้ข้อความสั้น ๆ อธิบายประกอบ ซึ่งควรมีความน่าดูน่าชมด้วย

นอกจากความหมายของนิทรรศการแล้ว ยังมีการใช้คำที่เกี่ยวกับการจัดนิทรรศการหลายคำ เช่น Expo เป็นการ展览展示ประเภทสินค้า ที่มุ่งกลุ่มเป้าหมายในวงแคบกว่านิทรรศการมีได้มุ่งด้านการศึกษาหรือ ความรู้ (ประหยัด จิระวรพงศ์ 2532 : 120) นอกจากนั้นยังมีอีกด้านหนึ่งคือ Display คำนี้นิยมใช้กับ การ展览展示ประเภทสินค้า มากกว่าที่จะเป็นเรื่องของการให้การศึกษาด้านวิชาการ展览展示นิทรรศการ ในพิพิธภัณฑ์สถานนั้น จะไม่ใช่คำว่า Display แต่จะใช้คำว่า Museum presentation หรือ เรียกนิทรรศการ Museum exhibition ส่วนความหมายของคำว่า Presentation ก็คือการนำเอาวัตถุที่พิพิธภัณฑ์รวบรวมไว้นั้นออกจัดแสดงให้เรื่องราว ไม่ใช่เอาวัตถุมาจัดตั้งโชว์ ดังเช่นการ Display สินค้า สำหรับนิทรรศการศิลปะ ไม่ว่าจะเป็ภาพถ่าย ภาพพิมพ์ ประติมากรรม หรืองานทัศนศิลป์ก็ตามจะใช้คำว่า Exhibition เท่านั้น (จิรา จงกล 2532 : 36 - 37)

อย่างไรก็ตามคำที่ใช้ในการจัดนิทรรศการกับความหมายของการจัดนิทรรศการนั้นก็มิได้มีผู้ให้การอธิบายเป็นรายละเอียดไว้หลายท่าน ซึ่งคล้ายคลึงกัน จึงอาจสรุปได้ว่า นิทรรศการคือการนำวัตถุ หรือเรื่องราวต่าง ๆ มาเผยแพร่ด้วยวิธีการจัดแสดง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ ความรู้ การศึกษา และความสนใจแก่ผู้ชมทุกประเภท ทุกวัย ซึ่งอาจจะมี การบรรยาย อภิปราย หรือใช้สื่อทัศนอุปกรณ์ร่วมด้วยก็ได้

ประวัติและพัฒนาการของนิทรรศการ

ในเรื่องประวัติความเป็นมาของการจัดนิทรรศการนั้น (อารีย์ สุทธิพันธ์ 2529 : 25 - 27) กล่าวว่า กิจกรรมการจัดนิทรรศการนั้นโดยทั่วไปแล้ว มีผลอันเกิดมาจาก เมื่อมีเหตุการณ์

หรือสิ่งใดเกิดขึ้นกับมนุษย์ ไม่ว่าจะ เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น มนุษย์จะนำมาเสนอ ให้มนุษย์ด้วยกันรับรู้ เพื่อแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น นิจณาแก้ไขปรับปรุง สร้างสรรค์สิ่งใหม่ต่อไป ด้วยกระบวนการแนวคิดต่าง ๆ คือ แนวคิดในการรวบรวมกลุ่มบุคคลที่มีความคิดเห็นหรือความเชื่อที่สอดคล้องกัน แนวคิดในการกำหนดบทบาทของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล โดยมีนโยบายเป็นแกนนำ แนวคิดในการนำเสนอรูปแบบต่อสาธารณชน แนวคิดในการสืบทอด ให้การศึกษาแก่ผู้ที่สนใจศิลปะโดยตรง และแนวคิดในการวิจารณ์เพื่อส่งเสริมให้เกิดความสำนึกในการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น เป็นกระจุกที่สะท้อนพฤติกรรมของผู้สร้างสรรค์ ซึ่งเหตุผลเหล่านี้ ล้วนมีผลผลักดัน ให้เกิดกิจกรรมการจัดนิทรรศการขึ้น

จากอดีตที่ผ่านมา นิทรรศการถูกจัดขึ้นในพิพิธภัณฑ์สถานสมัยแรก เริ่มที่จัดขึ้นในพิพิธภัณฑ์สถาน แต่ละแห่ง ไม่ได้วางหลักเกณฑ์ ในการจัดแต่อย่างใดมีวัตถุประสงค์ไว้เท่าไร ก็นำออกจัดแสดง ให้ประชาชนชมเท่านั้น ต่อมาภายหลังจึงวางหลักการง่ายขึ้นว่า ของพวกเดียวกันก็จัดแสดง ไว้ด้วยกัน เช่นภาพเขียนประติมากรรม เครื่องจักสาน ฯลฯ เป็นต้น

วัตถุที่นำมาแสดงจะมีบัตรประจำวัตถุบอกเรื่องราว ความเป็นมาไว้ด้วย การทำตู้ ชั้น แท่น ฐาน ก็ไม่คำนึงถึงอะไรมากนัก เพียงแต่มีการป้องกันไม่ให้วัตถุสูญหาย หรือถูกทำลาย ก็เพียงพอแล้ว (จิรา จงกล 2532 : 47 - 48)

ส่วนพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ได้เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2402 สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นิทรรศการถูกจัดขึ้นในพระที่นั่งวิมลเมฆาปราสาท แต่ไม่ได้เปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าชม ต่อมา พ.ศ. 2417 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้จัดนิทรรศการพิเศษ (Special exhibition) แสดงวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่หอมิวเซียมในพระบรมมหาราชวัง (หอดอกคอเดีย) และเปิดโอกาสให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ พระภิกษุและราษฎรนำสิ่งของต่าง ๆ มาตั้งแสดงร่วมด้วย สิ่งของเหล่านี้จะได้รับการดูแลรักษาอย่างดี วัตถุที่นำมาแสดงมีทั้งโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เครื่องประดับ เครื่องถ้วยชาม ของแปลกประหลาด ฯลฯ เนื่องด้วยมีพระราชดำริจะส่งเสริมงานศิลปหัตถกรรมของประชาชนไปพร้อมกัน (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2530 : 25 - 26)

พ.ศ. 2418 นิทรรศการได้ถูกเปลี่ยนแปลงมาจัดตามหลักสากลโดยมีผู้เชี่ยวชาญจากประเทศอังกฤษเป็นผู้ให้คำแนะนำ เทคนิค วิธีการจัดแสดงแบบสมัยใหม่ ทำให้การจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์สถานถูกพัฒนา มาตั้งแต่ตอนนั้น (จิรา จงกล 2532 : 86)

พ.ศ. 2425 มี "เอ็กซ์ฮิบิเชน" (Exhibition) ครั้งสำคัญคือ การจัดแสดงในงานสมโภชพระนคร ครบ 100 ปี รัชกาลที่ 5 โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการและราษฎรทั่วไป นำสิ่งของต่าง ๆ มาร่วมจัดแสดงมีผลผลิตการเกษตร อุตสาหกรรม การช่างฝีมือ โบราณวัตถุ และสิ่งประดิษฐ์ทางวิชาการต่าง ๆ โดยสร้างโรงชั่วคราวที่ท้องสนามหลวง (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ 2530 : 25 - 26)

ต่อมาใน พ.ศ. 2432 รัชกาลที่ 5 โปรดให้ตั้งกรมพิพิธภัณฑ์อยู่ในสังกัดกระทรวงธรรมการ ครั้งนั้นได้เปิดให้ประชาชนชมนิทรรศการสัปดาห์ละ 2 ครั้ง ของที่จัดแสดงมีทั้ง โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ศิลปวัตถุ และธรรมชาติวิทยาเจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ได้จัดทำแคตตาล็อกทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษขึ้นเป็นครั้งแรก (กรมศิลปากร 2508 : 9 - 10)

สำหรับการจัดนิทรรศการในต่างประเทศนั้น มหาวิทยาลัยออกฟอร์ดได้เปิดพิพิธภัณฑ์สถานขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2226 โดยได้รับคอลเลกชันมาจาก จอห์น เทตสแคนท์ ที่ยกให้เป็นสมบัติของมหาวิทยาลัย นับแต่นั้นพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยออกฟอร์ดก็ได้มีนิทรรศการที่เปิดให้สาธารณชนเข้าชมเป็นครั้งแรก (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ 2530 : 13)

อิทธิพลสำคัญที่ทำให้การจัดนิทรรศการ เริ่มเปลี่ยนแปลง วิธีการจัดใหม่ คือ อิทธิพลจากการแสดงสินค้า (Trade fair) และงานแสดงทางอุตสาหกรรมนานาชาติ เป็นการแสดงระหว่างชาติ การจัดแสดงระหว่างชาติ การจัดแสดงมุ่งให้ความรู้ ความเข้าใจ และดึงดูดความสนใจ ด้วยเทคนิคต่าง ๆ มีการเขียนคำบรรยาย แผนผัง ภาพถ่าย ภาพวาดให้ดึงดูดความสนใจ ใช้แสงไฟฟ้าช่วย เหล่านี้ทำให้ประชาชนผู้เข้าชมตื่นเต้นสนใจมาก (กรมศิลปากร 2508 : 10)

อิทธิพลอีกทางหนึ่งก็คือ การโฆษณาหน้าร้านสรรพสินค้า ได้มีการพัฒนามาก ตู้สินค้าขนาดใหญ่ จัดแสดงดึงดูดความสนใจ ด้วยแสงสี และตามสภาพของจริงตกแต่งด้วยฉากหลังน่าสนใจ

การโฆษณาเครื่องเรือน ก็จัดตู้แสดงหน้าร้านเป็นห้องต่าง ๆ เช่นห้องนอน ห้องรับแขก ฯ โดยใช้สินค้าในร้านมาจัดโฆษณาได้น่าชมมาก (กระทรวงศึกษาธิการ 2525 : 12)

จากการจัดแสดงสินค้าในที่ต่าง ๆ กลายมาเป็นอิทธิพลสำคัญที่ทำให้การจัดนิทรรศการตื่นตัว ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มาแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในการจัดนิทรรศการ รวมไปถึงผู้มีอาชีพในวงการนิทรรศการได้พิจารณาหาวิธีการที่จะทำให้นิทรรศการสถานเป็นที่ดึงดูดความสนใจ จึงได้เกิดเทคนิคการจัดแสดงสมัยใหม่ขึ้นทั่วไป (จิรา จงกล 2532 : 88)

จากประวัติและพัฒนาการของนิทรรศการ ทั้งในประเทศและต่างประเทศเท่าที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า อิทธิพลของการจัดแสดงสินค้าได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก โดยทำให้นิทรรศการ เปลี่ยนรูปแบบจากเดิมที่ให้ความรู้อย่างเดียวมาเป็นนิทรรศการที่มีความดึงดูดความสนใจ มากขึ้นขณะเดียวกัน ผู้ชมทุกประเภทก็ได้รับความรู้ และความเพลิดเพลิน ไม่เบื่อหน่าย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ รวมไปถึง การจัดนิทรรศการที่อยู่ในนิทรรศการสถานต่าง ๆ ด้วย

สำหรับการจัดนิทรรศการศิลปะในสมัยแรก ๆ นั้น ยังไม่กว้างขวางและก่อให้เกิดความน่าสนใจในหมู่ประชาชนเท่าใดนัก ต่อมาภายหลังด้วยอิทธิพลดังกล่าวจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดแสดงด้วยการใช้เทคนิคการจัดแบบใหม่ลักษณะการจัดแบบเก่าหมดไป ดังนั้นสถานที่จัดนิทรรศการในปัจจุบันจึงกลายเป็นสถานที่สวยงาม น่าชม และได้รับความสนใจ จากประชาชนทุกประเภทและทุกวัย มากขึ้น

1.3 รูปแบบของนิทรรศการศิลปะ

การจัดนิทรรศการศิลปะสมัยใหม่ จะต้องคำนึงถึงว่า เป็นที่ดึงดูดความสนใจ เข้าใจ ขณะเดียวกันก็ให้ความรู้ การศึกษาแก่ผู้ชมด้วย ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใดก็ตาม สามารถแบ่งได้ตามลักษณะ และวิธีการจัด ดังที่ เปรื่อง กุฑม (2526 : 13 - 16) ได้แบ่ง ไว้เป็น 3 รูปแบบดังนี้

1. นิทรรศการถาวร (Permanent exhibition)
2. นิทรรศการชั่วคราว (Temporary exhibition)
3. นิทรรศการเคลื่อนที่ (Travelling exhibition)

1. นิทรรศการถาวร Permanent exhibition

เป็นการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์หรือบางส่วนของหอศิลป์ เช่นการจัดแสดงถาวร หรือมีการเคลื่อนย้ายบ้างในบางส่วน เพื่อให้ประชาชนได้ชม เรียกนิทรรศการนี้ว่า แบบถาวร นิทรรศการแบบนี้ นอกจากจะจัดในที่ร่มแล้ว ยังสามารถจัดกลางแจ้ง หรือภายนอกอาคาร สถานที่ได้อีกเรียกว่า นิทรรศการกลางแจ้ง นิยมจัดแสดงวัตถุ ประเภทประติมากรรมเพราะทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ (เปรี๊ยะ กุมุท 2526 : 14) ส่วนลักษณะการจัดนั้น วิรุฬห์ ไทรทอง (2529 : 39) ได้กล่าวถึงรายละเอียดว่าภายในบริเวณจะไม่มีเก้าอี้ให้นั่ง แต่จะให้ผู้ชมนั่งกันตามสนามหญ้า เดินเลือกชมประติมากรรม แบบต่าง ๆ ที่ติดตั้งอยู่ในบริเวณที่จัด นับว่าเป็นการประสมประสานกันระหว่างความงามของธรรมชาติ กับความงามของศิลปะ จะเห็นได้จากบริเวณ กลางแจ้ง ด้านข้าง หอศิลป์ วังท่าพระมหาวิทยาลัยศิลปากร มีงานประติมากรรมจัดแบบถาวร ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

นอกจากนั้น ยังจัดให้มีโปรแกรมพิพิธภัณฑ์ศึกษาชั้นในการจัดแสดงแบบถาวรด้วย โดย Taylor (1984 : 15 - 18) จัดไว้เป็น 3 โปรแกรม คือ การทดลอง การสาธิต และการสำรวจ ด้วยแบบสอบถาม ซึ่งการสอนศิลปะที่ใช้นิทรรศการแบบนี้ จะช่วยพัฒนาศักยภาพ ให้เท่ากับศิลปิน ช่วยให้ผู้นเรียนเกิดความคิดแปลกใหม่ ในการสร้างสรรค์งานศิลปะ เช่นเดียวกับ เมเยอร์ Mayer (1974 : 24 - 25) เห็นด้วยว่า การจัดแบบนี้ สามารถช่วยส่งเสริมการเรียน การสอนศิลปะในโรงเรียนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการจัดเนื้อหาสาระทางศิลปะ จะมีส่วนช่วยกระตุ้นความสนใจได้มากกว่า การเรียนจากหนังสือ สไลด์ ฯลฯ และยังทำให้ภาพพจน์ของผู้นเรียนเปลี่ยนไปอีกด้วย กล่าวคือ จะเป็นแหล่ง เพื่อการศึกษา ค้นคว้าแทนที่จะมีไว้เพื่อแสดงวัตถุต่าง ๆ

รวมทั้งยังให้ประโยชน์แก่สังคม ในเมืองนั้น ๆ อีกด้วย ซึ่งการยอมรับความสำคัญของการศึกษา โดยใช้พิพิธภัณฑ์เป็นสื่อสร้างแนวคิด ในขณะที่เด็กอยู่ในพิพิธภัณฑ์ เด็กจะได้ยินเสียง และเห็นภาพ ไปพร้อม ๆ กัน

ลักษณะการจัดเช่นนี้ คล้ายคลึงกับรูปแบบกิจกรรมนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์โดย นิเชต สุนทรพิทักษ์ (2528 : 8 - 9) ได้กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์ประเภทต่าง ๆ นั้นเป็นเสมือน สถานศึกษาเปิดเฉพาะวิชาที่จัดกิจกรรม และเรื่องราวที่น่าสนใจ นำรูน่าศึกษาไว้ให้ผู้สนใจทั้งหลาย ได้เข้าไปศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ได้ตลอดชีวิตโดยอิสระ

พิพิธภัณฑ์สถานศิลป์ มีการจัดแสดงศิลปวัตถุทุกประเภท คือประณีตศิลป์ ศิลปะประยุกต์ เข้าไว้ด้วยกัน ซึ่ง ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ (2530 : 84) แยกไว้ดังนี้

1. พิพิธภัณฑ์สถานศิลป์ประยุกต์ เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงวัตถุประเภทงานฝีมือ เป็น เครื่องใช้สอยต่าง ๆ ได้แก่ เครื่องเรือน เครื่องเงินทอง เครื่องประดับ ผ้า เครื่องแต่งกาย ฯลฯ ประเทศอังกฤษได้เริ่มจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานศิลป์

2. หอศิลป์ จิตรกรรมหรือภาพเขียน และประติมากรรม เป็นความนิยมในการจัดเป็น พิพิธภัณฑ์สถานมากกว่า วัตถุประเภทอื่น การจัดแสดงนั้นจะมีเฉพาะจิตรกรรม และประติมากรรม ของศิลปินมีชื่อตั้งแต่สมัยโบราณถึงปัจจุบัน ซึ่งมีชื่อเรียกว่า Art gallery หรือ Picture gallery

3. ศิลปสมัยใหม่ พิพิธภัณฑ์สถานโดยทั่วไปมักจะไม่นิยมแสดงวัตถุสมัยใหม่หรือสมัยปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์สถานศิลปสมัยใหม่ จึงได้เกิดขึ้น เพื่อแสดงผลงานของศิลปินรุ่นหลัง โดยเฉพาะ มีทั้ง จิตรกรรม ประติมากรรม และงานฝีมือต่าง ๆ ของศิลปินร่วมสมัย

4. พิพิธภัณฑ์สถาน ศิลปประเภทการแสดง ได้แก่ละครภาพยนตร์ นาฏศิลป์ การดนตรี

5. พิพิธภัณฑ์สถานศิลป์เริ่มแรก บางประเทศมีการจัดพิพิธภัณฑ์สถานศิลป์แรกเริ่มของ มนุษย์ ยุคที่ยังไม่มีอารยธรรม แต่โดยทั่วไปแล้วรวมอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถาน โบราณคดีหรือมานุษยวิทยา (ทวี นันทขว้าง 2508 158)

2. นิทรรศการชั่วคราว (Temporary exhibition)

เป็นการจัดนิทรรศการแบบชั่วคราว ซึ่งจะเป็นการจัดนิทรรศการในโอกาสพิเศษ บางโอกาส เพื่อช่วยเร่งเร้าความสนใจ ให้คนมาชมสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เป็นการเชิญชวนผู้ชมกลุ่มใหญ่ เข้ามาชมงานแสดง การใช้นิทรรศการแบบชั่วคราวสามารถนำมาจัดขึ้นได้บ่อย ๆ เช่น โบราณวัตถุ หรือสิ่งของที่สะสมมาได้ใหม่ นิทรรศการแบบนี้ช่วยเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้และช่วยกระตุ้นความต้องการหรือประชาสัมพันธ์ โปรแกรมงานให้อีกด้วย (เปรี๊ยะ กุมุท 2526 : 12) ดังเช่น นิทรรศการย่อย ของสถานศึกษาศิลปะที่จัดขึ้นเป็นครั้งคราว มีเนื้อหาสาระเฉพาะในหลักสูตร ใช้เวลาในการจัดไม่นานนัก เช่น นิทรรศการจิตรกรรม ป.ว.ส. ของวิทยาลัยอาชีวศึกษา นครปฐม (2533 : 2) และยังมีนิทรรศการศิลปะของกรมอาชีวศึกษาที่มีกิจกรรมต่าง ๆ ประกอบด้วย เช่น การแข่งขันงานศิลปหัตถกรรม การแสดงสาธิต นิทรรศการทางวิชาการ และเทคโนโลยีประเภท การพิมพ์ภาพ การเขียนภาพเหมือน การแกะสลัก การทำเครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ นอกจากนี้การจัดนิทรรศการศิลปะเด็กที่นิลาเดเฟียที่ทำติดต่อกันมาเป็นเวลา 50 ปี เป็นลักษณะการจัดขึ้นชั่วคราว ในนิทรรศน์ ซึ่งทำให้เกิดการตื่นตัว เห็นคุณค่า ในศิลปะเด็กทั้งช่วยเผยแพร่ ความงาม ของศิลปะแก่ประชาชนทั่วไป และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างงานศิลปะสมัยใหม่กับผลงานศิลปะของเด็ก (Downs 1984 : 24)

3. นิทรรศการเคลื่อนที่ (Travelling exhibition)

เป็นการจัดนิทรรศการแบบเคลื่อนที่ เป็นการจัดแสดงที่ได้รับความนิยมและมีจุดมุ่งหมายทำนองเดียวกับนิทรรศการแบบชั่วคราว ข้อดีของนิทรรศการแบบนี้คือสามารถนำไปจัดยังสถานที่ต่าง ๆ ได้เพื่อให้ประชาชนในที่ห่างไกลได้ชม วิธีการจัดและยานพาหนะก็จัดทำต่างกันไปตามแต่สถานะของผู้จัดแต่ละแห่ง มีการใช้รถบรรทุกตู้ธรรมดากันระทั่งรถสมัยใหม่ที่จัดทำเป็นพิเศษสำหรับใช้เป็นนิทรรศน์เคลื่อนที่โดยเฉพาะ นิทรรศการลักษณะนี้เริ่มจัดทำขึ้นในประเทศสวีเดน และไซเรียสรัสเซีย เป็นนิทรรศการที่จัดทำง่าย ๆ และลงทุนน้อย คือนำสิ่งของไปจัดแสดงในศูนย์

กลางของแหล่งชุมชน เช่น Art gallery หลายแห่ง โดยจัดทำโครงการ และวางแผนล่วงหน้า ในรอบปี หรือรอบครึ่งปี เกี่ยวกับสถานที่จัดแสดง และรายการที่จะแสดง แล้วเตรียมสถานที่ล่วงหน้า โดยนัดหมายกับเมืองต่าง ๆ ให้จัดหาสถานที่ เมื่อถึงเวลาทางด้านผู้จัด จะนำของไปแสดง ซึ่งมักเลือกเอาสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ระยะเวลาอาจจะแสดงอยู่ 3 วัน หนึ่งสัปดาห์ หรือ 10 วัน มีการจัดบรรยายแก่ผู้ใหญ่ นักเรียน หรือมีการฉายภาพยนตร์ ภาพนิ่ง ประกอบ แล้วแต่ความเหมาะสมนอกจากนั้นยังใช้วิธีการจัดแสดงไว้ในเลขที่เดียวโดยอาจจะมีรมมากกว่า 1 คัน คือเป็นรถพ่วง 2 - 3 คัน รถที่จัดนิทรรศการเคลื่อนที่ คือ รถบัส หรือ เทลเลอร์ ชนิดมีทางเดินตรงกลาง ใช้ผนังสองข้างเป็นที่จัดตั้งนิทรรศการ ภายในรถปิดผนังสองข้างด้านนอก ให้คนดูนิทรรศการได้จากภายนอก แทนที่จะเข้าไปดูในรถ (Hudson 1977 :127) ในประเทศไทย หน่วยงานที่มีการจัดนิทรรศการเคลื่อนที่ คือ หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากรวังท่าพระ ใช้ชื่อว่า นิทรรศการสัญจร คือนำงานศิลปะที่เลิกแสดงจากในกรุงเทพฯ แล้วนำไปแสดงตามจังหวัดใหญ่ ๆ ของแต่ละภาค (โครงการแสดงงานศิลปกรรมแห่งชาติครั้งที่ 29 2526 : 2)

การจัดนิทรรศการรูปแบบต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่า มีข้อแตกต่างกันทั้งทางด้านการใช้สถานที่ และวิธีการ ซึ่งนิทรรศการถาวร ต้องมีสถานที่โดยเฉพาะสำหรับจัด เพราะใช้ระยะเวลาอันยาวนานจึงนิยมจัด เฉพาะในพิพิธภัณฑ์หรือหอศิลป์ ส่วนนิทรรศการชั่วคราวสามารถจัดได้ทั่ว ๆ ไป ในอาคารต่าง ๆ ได้เพราะใช้เวลาในการจัดไม่นานนัก เช่นตามหอประชุม ห้องสมุด ฯลฯ ส่วนนิทรรศการเคลื่อนที่ เป็นผลดีสำหรับผู้ชมที่อยู่ห่างไกลสามารถรับรู้ ข่าวสารเรื่องราว ของนิทรรศการได้ทั่วถึงกัน มากกว่านิทรรศการประเภทอื่น ๆ

นอกจากนี้แล้วนิทรรศการศิลปะ ยังสามารถจำแนกประเภทในลักษณะอื่น ๆ ได้อีก จากการศึกษา เอกสาร และสูจิบัตร นิทรรศการศิลปะต่าง ๆ พบว่า สามารถจำแนกตามลักษณะของการจัดแสดง ได้ดังนี้

1. การจัดแสดงแบบเดี่ยว คือนิทรรศการที่มีจำนวนผลงานศิลปะทั้งหมดเป็นของผู้แสดงเพียงคนเดียว ซึ่งอาจจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรมหรือภาพพิมพ์ ใดอย่างหนึ่ง เช่น ผล

งานศิลปกรรม ชุด ไทยไทย ของ มนเทียร บุญมา ณ นิทรรศสถานแห่งชาติ หอศิลป์ ระหว่างวันที่ 7 กันยายน - 3 ตุลาคม 2533 แสดงผลงาน ณ ห้องนิทรรศการหมุนเวียน (สูจิบัตรนิทรรศการศิลปะชุด ไทยไทย 2533 : 1)

2. การจัดแสดงแบบกลุ่ม คือนิทรรศการที่มีจำนวนผลงานศิลปะทั้งหมดเป็นของผู้แสดงมากกว่า 1 คนขึ้นไป ผลงานศิลปะ อาจจะเป็น จิตรกรรม ประติมากรรม หรือภาพพิมพ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือจะมีผสมกันหลายประเภทก็ได้ เช่น นิทรรศการงานโครงการทัศนศิลป์ ของนิสิตปัสตท่ายภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ ห้องนิทรรศการศิลปะ ชั้น 6-7 มาตรฐานครองเซนต์เตอร์ 15 - 31 มีนาคม 2532 (สูจิบัตรนิทรรศการงานโครงการทัศนศิลป์ 2532 : 1)

3. การจัดแสดงแบบย้อนหลัง คือนิทรรศการที่จัดขึ้นเพื่อเชิดชูเกียรติ แก่ศิลปินอาวุโส โดยการนำผลงานในอดีต และอาจจะมีปัจจุบันด้วย มาจัดแสดง นิทรรศการประเภทนี้นิยมจัดเฉพาะในหอศิลป์เท่านั้น มีทั้งแบบกลุ่มและเดี่ยว เช่นการแสดงนิทรรศการ 16 ศิลปิน (นิทรรศสถานแห่งชาติ หอศิลป์ 2535 : 1) และนิทรรศการศิลปะย้อนหลัง ของกมล ทัศนัญชาติ (นิทรรศสถานแห่งชาติ หอศิลป์ 2534 : 2) (สูจิบัตรงานการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติย้อนหลัง 2522 : 1)

นิทรรศการทั้ง 3 ประเภทนี้ สามารถนำมาจัดในรูปแบบใดก็ได้ แล้วแต่ความเหมาะสม และความสะดวกของผู้จัดเกี่ยวกับสถานที่ บุคลากร งบประมาณ ฯลฯ ซึ่งนิทรรศการแต่ละประเภทต่างก็มีวัตถุประสงค์ เพื่อเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจแก่ผู้ชมด้วยกันทั้งสิ้น

ขั้นตอนการจัดนิทรรศการ

ในการจัดนิทรรศการ ควรวางแผนการทำตามลำดับขั้นตอนต่าง ๆ โดยเริ่มต้นจากการตั้งวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายว่า เพื่อเผยแพร่ ความรู้เรื่องราวทางการศึกษา หรือเป็นการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ พร้อมกับมีกลุ่มเป้าหมายไว้ด้วยว่าจัดเพื่อผู้ชมกลุ่มวัยเด็ก วัยรุ่น

ผู้ใหญ่ หรือมุ่งเฉพาะอาชีพเป็นพิเศษ ทั้งนี้จากการศึกษาขั้นตอนการจัดนิทรรศการจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า พรรณพิมล กลุณู (2523 : 32 - 34) ได้เสนอการวางแผน เพื่อเป็นแนวทางสำหรับปฏิบัติพอสรุปได้ดังนี้คือ

1. **ขั้นวางแผน (Planning)** เป็นการกำหนดหัวข้อเรื่อง จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของการจัดงาน กลุ่มผู้ชม สถานที่สำหรับจัด ระยะเวลา วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ และกำหนดตัวบุคคลที่เป็นผู้จัด
2. **ขั้นเตรียมงาน (Preparation)** ขั้นนี้เป็นการเตรียมงานที่จะจัดทุกอย่าง ตั้งแต่เนื้อหาที่จะนำเสนอ ทำแผนผัง (layout) หรือป้ายบอกทิศทางบริเวณสถานที่แสดงงานออกแบบวิธีจัด การติดตั้งแผ่นภาพหรือวัตถุ ตัวอักษรที่จะใช้อธิบาย สี แสงสว่าง และทางเข้าออกของผู้ชม อาจกำหนดกิจกรรมทางวิชาการในลักษณะต่าง ๆ เช่น การสาธิต การบรรยาย การอภิปราย ปาฐกถา ฉายสไลด์ หรือภาพยนตร์ ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกันเพื่อเสริมสร้างให้นิทรรศการสมบูรณ์ และได้ผลยิ่งขึ้น
3. **ขั้นจัดทำ การจัดงาน และสถานที่ (Production)** เป็นขั้นลงมือปฏิบัติงานตามโครงการที่วางไว้ รวมทั้งการฝึกภาพ ประดิษฐ์ตัวอักษรสีจัดหาสิ่งของที่จะแสดงเตรียมไว้ เช่นที่ติดตั้ง แทนวางประติมากรรม ตู้ ฯลฯ เตรียมผู้นำชม วิทยากร เตรียมเอกสาร และการโฆษณา
4. **ขั้นเปิดการแสดง (Presentation)** หมายถึง เริ่มเป็นการแสดงนิทรรศการตั้งแต่จัดพิธีเปิดถึง เลิกการแสดง ซึ่งการกำหนดระยะเวลาขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ในขณะที่จัดงานนี้อาจมีการสาธิต และจัดกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งควรมีผู้นำชม และต้องมีเจ้าหน้าที่คอยดูความเรียบร้อยของงานกับเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยด้วย
5. **ขั้นประเมินผลและติดตามผล (Evaluation)** การประเมินผลนิทรรศการจะทำให้ผู้จัดทราบว่า ผู้ชมมีความคิดเห็นอย่างไร มีส่วนที่เป็นข้อบกพร่อง ส่วนดีที่จะนำมาปรับปรุงในการจัดคราวต่อไปได้อีก

นอกจากขั้นตอนดังกล่าวข้างต้นแล้ว วัลณะ จุฑะวิภาต (2526 : 45) ได้แสดงขั้นตอนในการจัดคล้ายคลึงกัน แต่ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงส่วนที่เป็นการประชาสัมพันธ์ ซึ่งควรเป็นขั้นตอนหนึ่งโดยเฉพาะในการจัดนิทรรศการ

การวางแผนจัดนิทรรศการทั้งของ พรรณนิมล กุลบุญ และ วัลณะ จุฑะวิภาต ดังกล่าวข้างต้นนั้น สามารถแสดงรายละเอียดได้ดังนี้

1. ชั้นวางแผน (Planning) การดำเนินงานในขั้นนี้ประกอบด้วย

1.1 วัตถุประสงค์ เป็นการตั้งจุดมุ่งหมายของการจัดนิทรรศการ ในการจัดนิทรรศการศิลปะของกลุ่มผู้จัดแต่ละกลุ่มอาจจะเป็นการแสดงเดี่ยวหรือเป็นกลุ่มก็ได้ มักมีวัตถุประสงค์สำคัญที่คล้ายกัน ได้แก่ การให้ความรู้ การรวบรวมวัตถุ การศึกษาค้นคว้าและการจัดแสดงวัตถุที่มีคุณค่าสำคัญต่อชุมชน กับการให้บริการทางการศึกษา เพื่อเพิ่มพูนความรู้แก่ประชาชน และส่งเสริมให้เกิดความรู้ ความกระตือรือร้นไปในทางสร้างสรรค์รวมทั้งการให้ความเพลิดเพลินควบคู่ไปด้วย (จิรา จงกล 2532 : 112)

นิทรรศการศิลปะในปัจจุบันจะเห็นได้ว่ามีบทบาทสำคัญมากในเรื่องการให้การศึกษาและความรู้ทางศิลปะแก่ประชาชนทุกประเภททุกวัย ทุกระดับการศึกษา ซึ่งการจัดนิทรรศการย่อมมีส่วนสำคัญอย่างมาก เพราะนิทรรศการก็คือ การให้การศึกษา ด้วยการจัดแสดงเรื่องราวด้วยวัตถุที่ได้รวบรวมไว้

นอกจากนั้น วนิดา นิมเสมอ (2529 : 103) ยังได้แบ่งวัตถุประสงค์ของการจัดนิทรรศการตามประเภทของการจัด มี 3 แบบ คือ

1.1.1 การจัดแสดงเพื่อการศึกษา เป็นการจัดเพื่อกระตุ้น หรือจูงใจให้ผู้ชมได้ทราบถึงความก้าวหน้าของวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนการสร้างเสริมทัศนคติ และการนำวิทยาการนั้นไปใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น การจัดแสดง หรือนิทรรศการในสถานศึกษา นิทรรศการคอมพิวเตอร์ นิทรรศการพืชสวน เป็นต้น

1.1.2 การจัดแสดงเพื่อการศึกษา และการค้า เป็นการจัดแสดงที่ให้ผู้ชมได้ศึกษาหาความรู้ และในขณะเดียวกันก็มีการแนะนำผลิตภัณฑ์ สิ่งของต่าง ๆ เพื่อหวังผลทางการค้า และมีการขายผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ในงานด้วย เช่น นิทรรศการผลิตอาหารกระป๋อง นิทรรศการผลิตภัณฑ์แก้ว ฯลฯ

1.1.3 นิทรรศการ หรือการจัดแสดงเพื่อการค้า จัดขึ้นเพื่อต้องการโฆษณาสินค้าหรือผลิตภัณฑ์โดยเฉพาะ และมีการขายสินค้าแก่ผู้ชมด้วย เช่น นิทรรศการผลิตภัณฑ์ราชทัณฑ์ สิปดาห์สินค้าภาคใต้ ฯลฯ

วัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมาย ของนิทรรศการเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะจะเป็นโครงสร้าง กำหนดรูปแบบการจัดงาน ซึ่งวัตถุประสงค์ที่ดี ย่อมหมายถึงนิทรรศการที่ประสบความสำเร็จไปแล้วส่วนหนึ่ง และนิทรรศการที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ย่อมก่อให้เกิดความชื่นชมและประทับใจสำหรับผู้ชมได้มาก

1.2 กลุ่มผู้ชมนิทรรศการ ในการจัดนิทรรศการควรกำหนดด้วยว่า ต้องการจัดเพื่อกลุ่มนักเรียนนักศึกษา บุคคลเฉพาะอาชีพ หรือบุคคลทั่ว ๆ ไป ในการจำแนกผู้เข้าชมนิทรรศการนี้ ภูซังค์ จันทวิษ (2520 : 68 - 69) ได้แบ่งเป็นกลุ่มดังนี้

1.2.1 กลุ่มเด็กเล็ก ได้แก่ เด็กทั่วไปที่มาชมนิทรรศการกับผู้ปกครอง สมัยก่อนนั้นเด็กเล็ก ๆ ที่มาอยู่กับพ่อแม่จะได้ประโยชน์น้อย และเบื่อหน่าย แต่ในปัจจุบันนิทรรศการจะมีวิธีการให้เด็กได้สนุกเพลิดเพลินด้วย

1.2.2 กลุ่มเด็กนักเรียน นิทรรศการศิลปะในปัจจุบันมี ผู้จัดคอยให้บริการด้านการศึกษา แก่โรงเรียนทุกระดับ ไม่ว่าจะประถมศึกษา มัธยมศึกษา จนถึงชั้นวิทยาลัย เด็กนักเรียน นักศึกษา จึงได้ใช้ประโยชน์จากนิทรรศการอย่างเต็มที่

1.2.3 กลุ่มประชาชน ได้แก่ กลุ่มผู้ใหญ่ หนุ่มสาว หรือผู้สูงอายุทั่วไป ซึ่งเป็นผู้เข้าชมที่ไม่มีพื้นฐานความรู้ ในสาขาวิชาที่รวบรวม จัดแสดง ในงานนิทรรศการต่าง ๆ การเข้าชมจะไม่มีวัตถุประสงค์เฉพาะเป็นการหาความรู้ความเพลิดเพลิน โดยทั่วไป ผู้เข้าชมประเภท

นี้มีจำนวนมากที่จัดว่าเป็นประชาชนทั่วไป การจัดแสดงจะต้องคำนึงถึงผู้เข้าชมประเภทนี้อยู่มาก ตลอดจนบริการความสะดวกสบายต่าง ๆ ที่จะต้องจัดให้

4. กลุ่มนักวิชาการ ได้แก่ บรรดานักปราชญ์ นักวิชาการ นักค้นคว้าในระดับสูง คนกลุ่มนี้มีพื้นฐานความรู้สูง จึงเป็นผู้เข้าชมที่ต้องการศึกษาวัตถุ ไม่สนใจเทคนิคการจัดแสดง หรือคำบรรยายที่เขียนไว้สำหรับประชาชนทั่วไป บุคคลกลุ่มนี้ต้องการดูวัตถุจำนวนมาก เพื่อการศึกษาเปรียบเทียบ และต้องการศึกษารายละเอียดในเรื่องที่จัดแสดงจึงควรจัดบริการ เพื่อสนองความต้องการ ของกลุ่มนักวิชาการโดยเฉพาะ

5. กลุ่มนักท่องเที่ยว ในปัจจุบัน การคมนาคมทั่วโลกสะดวก รวดเร็วมาก ประชาชนจากประเทศหนึ่ง เดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างประเทศอย่างคับคั่ง การจัดนิทรรศการศิลปะตาม หอศิลป์ และโรงแรมชั้นหนึ่ง จึงเป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ การจัดนิทรรศการศิลปะที่มีคำบรรยายเป็นภาษาไทยก็จำเป็นต้องมีภาษาอังกฤษ ซึ่งถือเป็นภาษากลาง ขึ้นอีกภาษาหนึ่ง เพื่อบริการนักท่องเที่ยว และยังมีบริการนำชม กับมีสิ่งพิมพ์เป็นภาษาต่างประเทศอีกด้วย

การแบ่งกลุ่มผู้เข้าชมนิทรรศการนี้ จะช่วยให้ผู้จัดวางแผนได้สะดวก และตรงกับวัตถุประสงค์มากที่สุด เนื่องจากมีกลุ่มเป้าหมายที่แน่นอนแต่ทั้งนี้ควรคำนึงถึงความเหมาะสมของสถานที่ด้วย

1.3 สถานที่ การวางแผนใช้สถานที่ด้วยการกำหนด วันเวลาที่แน่นอนก็เพื่อไม่ให้เกิดการใช้สถานที่ซ้อนกับการจัดกิจกรรมอื่น ๆ ขนาดของสถานที่ควรดูให้สัมพันธ์กับปริมาณและขนาดของวัตถุที่ใช้จัดงานนิทรรศการ สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ ทำเลสถานที่ตั้งจะต้องเลือกให้เหมาะสมเพื่อความสะดวกในการคมนาคม ความปลอดภัย ตลอดจนความสะดวกอื่น ๆ ไม่มีปัญหาในเรื่องการเดินทางหรือพาหนะ ในปัจจุบันนี้ ใจกลางเมืองจะมีความไม่สะดวกเพราะการจราจรคับคั่ง อาคารแออัด ยากแก่การป้องกันอัคคีภัยแต่ถ้าสถานที่จัดแสดงอยู่นอกเมืองออกไป จะดูเหมาะสมกว่า (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ 2530 : 36) เช่น ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ก็มีความเหมาะสม ในเรื่องของการจราจรที่ไม่คับคั่ง พ้นจากเสียงรบกวนของ ขวดยาน และ เป็นทิศทางที่โรงเรียน มหาวิทยาลัย จะไปถึงได้สะดวก นิทรรศน์หอศิลป์แห่งชาติ ถนนเจ้าฟ้า

เป็นสถานที่อยู่ในตัวเมืองที่มีความสะอาดมากที่สุด สถานที่ร่มรื่น ห่างไกลโรงงาน ย่านการค้า และเสียงรบกวนของยานยนต์ มีบริเวณสำหรับจอดรถ มีที่จัดสวนสวยงาม ส่วนการวางแผนผัง อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องของแต่ละแห่งจะถือเป็นแบบมาตรฐานพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหอศิลป์ไม่ได้ ต้องขึ้นกับสภาพการณ์ความต้องการ และวัตถุประสงค์ ซึ่งพิพิธภัณฑ์หอศิลป์ ๓ นี้มีห้องแสดงทั้งชั่วคราว และถาวร (พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหอศิลป์แห่งชาติ 2529 : 3) ดังนั้นในการเลือกสถานที่ จะต้องคำนึงถึง เนื้อที่ ทำเลที่มีการคมนาคมสะดวกแต่ไม่อยู่ในย่านการจราจรคับคั่ง แต่อยู่ในทำเลที่ร่มรื่น เงียบสงบ แต่อย่างไรก็ตาม ความพร้อมของสถานที่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้นิทรรศการก่อให้เกิดความสนใจได้ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับบุคลากรผู้ทำหน้าที่ ออกแบบจัดนิทรรศการด้วย

สถานที่จัดนิทรรศการ ในเขตกรุงเทพมหานคร ปัจจุบันมีหลายแห่ง แต่ละแห่งมีการใช้เทคนิคการจัดแสดงต่างกันออกไป สำหรับสถานที่ตั้ง ส่วนใหญ่อยู่ในเขตชุมชน จากการสำรวจ สัจฉิวัตินิทรรศการ พบว่ามีสถานที่จัดนิทรรศการ ทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชนดังนี้

1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์ เป็นศูนย์กลางการรวบรวมศึกษาค้นคว้า และจัดแสดงผลงานศิลปะ ประเภทจิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ทั้งที่เป็นศิลปะแบบประเพณีและร่วมสมัย ทั้งนี้ ได้จัดแสดงผลงานดังกล่าวเป็นประจำบริเวณอาคารชั้นล่างและจัดแสดงนิทรรศการพิเศษหมุนเวียน บริเวณอาคารชั้นบน (กรมศิลปากร 2520 : อัดสำเนา)

2. หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ มีการจัดแสดงนิทรรศการหมุนเวียนเพียงอย่างเดียว ทั้งชั้นบนและชั้นล่าง จัดแสดงผลงานศิลปะทุกประเภทเทคนิคการจัดแสดง ใช้แสงธรรมชาติ และแสงประดิษฐ์ผสมกัน ภายในห้องไม่มีการปรับอุณหภูมิ (มหาวิทยาลัยศิลปากร 2521 : ไม่มีเลขหน้า)

3. ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย มีห้องนิทรรศการชั่วคราว และถาวรสำหรับการจัดนิทรรศการที่สมบูรณ์ที่สุด เทคนิคการจัดแสดงใช้แสงประดิษฐ์และมีการปรับอุณหภูมิ (กระทรวงศึกษาธิการ 2530 : 5)

4 ศูนย์การค้า มีห้องนิทรรศการแบบหมุนเวียน ใช้ระบบการปรับอุณหภูมิและมีแสงประดิษฐ์ ไม่มี การใช้เนื้อที่บนฝ้าผนังเพื่อแขวนภาพ แต่จะใช้แผงหรือที่ติดตั้ง ศูนย์การค้าเหล่านี้ ได้แก่ ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัล ห้างสรรพสินค้าเมอริคิงส์ ฯลฯ (สูจิตร์นิทรรศการศิลปะเสาวภาครั้งที่ 3 2534 : 12)

5 โรงแรม พื้นที่สำหรับจัดนิทรรศการของแต่ละโรงแรมมีความแตกต่างกันบ้าง เป็นห้องนิทรรศการโดยเฉพาะ บางแห่งจัดแบ่งเนื้อที่ไว้ส่วนหนึ่งแต่มีการใช้แสงประดิษฐ์ และปรับอุณหภูมิเหมือนกัน การติดตั้งภาพเขียน ใช้แผงหรือที่ติดตั้ง โรงแรมที่มีการจัดนิทรรศการเป็นประจำได้แก่ โรงแรมริเวอร์ไซด์ โรงแรมฮิลตัน ฯลฯ

6 แกลเลอรี มีห้องนิทรรศการหมุนเวียน เทคนิคการจัดแสดงมีทั้งใช้แสงประดิษฐ์และแสงธรรมชาติ ผสมกัน มีอยู่หลายแห่ง ได้แก่ อาร์ทิส แกลเลอรี กรุงเทพฯ แกลเลอรี เป็นต้น

สถานที่จัดนิทรรศการทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชน มีวิธีการจัดแสดงที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสถานที่ ส่วนเรื่องการขอใช้สถานที่ก็มีขั้นตอนเช่นเดียวกัน คือ ต้องทำโครงการล่วงหน้า เพื่อขออนุมัติต่อเจ้าของสถานที่ การเลือกสถานที่จัดนิทรรศการนั้น ต้องขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้จัดตั้งแต่ทำเลที่ตั้งขนาดของสถานที่ วิธีการจัดแสดง ฯลฯ เหล่านี้ ควรมีการศึกษารายละเอียดให้ดีเพื่อมิให้เกิดปัญหาขึ้นในภายหลัง

1.4 บุคลากร นิทรรศการจะประสบความสำเร็จมากน้อยเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับบุคลากรที่ร่วมงานกันเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก บุคลากรแต่ละฝ่ายจะต้องเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญในเรื่องเฉพาะอย่าง จำนวนคนจะมีมากน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของงานนิทรรศการ เช่น ช่างไฟ จะต้องเชี่ยวชาญในเรื่อง การให้แสงสว่างทั้งภายในและนอกอาคารนอกรูปแบบ ควรมีความรู้เรื่องการออกแบบตกแต่งห้องที่จัดแสดง และมีความสามารถทางศิลปะ นอกจากนั้นควรมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายเทคนิค ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องศิลปะของการจัดนิทรรศการ เป็นต้น (มัลลิกา นาคเสวี 2531 : 15) บุคลากรเหล่านี้แบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. บุคลากรด้านการบริหาร ทำหน้าที่ติดต่อประสานงาน ดูแลสถานที่ จัดรักษาความปลอดภัย งบประมาณ การประชาสัมพันธ์

2. บุคลากรฝ่ายประชาสัมพันธ์ ทำหน้าที่ด้านการจัดหาข้อมูล ด้านการจัดแสดง การรักษาดูแลวัตถุต่าง ๆ (นิคม มูลิกะคามะ และคณะ 2521 : 28)

การมอบหมายงานให้บุคลากรแต่ละฝ่ายอย่างเหมาะสม จะช่วยเรื่องการจัดงานจัดนิทรรศการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย รวดเร็ว สามารถจัดปัญหาอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี

1.5 งบประมาณ การประมาณทั้งรายรับ รายจ่าย ในการจัดแสดงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่าอย่างอื่น เพราะเป็นปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยดีตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมาย สำหรับการจัดนิทรรศการในสถานศึกษาของทางราชการ อาจขอตั้งงบประมาณตามระบบราชการ ก็ได้ ถ้ามีเวลาประมาณการล่วงหน้า (สุจิตร์นิทรรศการศิลปะเสาวภา ครั้งที่ 3 2534 : 12) นอกจากนี้อาจขอความช่วยเหลือในรูปแบบเงินอุดหนุนของมูลนิธิต่าง ๆ กองทุน ผู้มีฐานะ หรือเงินบริจาคบริษัทห้างร้าน แต่สิ่งสำคัญเมื่อประมาณการคือต้องเผื่อรายจ่ายเบ็ดเตล็ดไว้ 5% (John Allwood 1989 : 23) การประมาณความต้องการทางการเงินของการจัดนิทรรศการควรศึกษาถึงงบประมาณให้ดี อย่าให้ต่ำกว่าความเป็นจริงค่าใช้จ่ายทั้งหมดควรทำเป็นรายละเอียดในการวางแผนไว้แต่แรกในโครงการ (สายสุตาชเสนี 2522 : 86)

1.6 ระยะเวลา การกำหนดเพื่อเตรียมจัดงานไม่ควรรีบเร่งเกินไปควรมีเวลาหาข้อมูลประกอบการวางแผน ส่วนจะมีการจัดงานเท่าใดนั้น ต้องดูสภาพแวดล้อมด้วย เวลาเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะนิทรรศการ และเวลาที่เหมาะสม เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คืออุปสรรคของดินฟ้าอากาศ ถ้าเป็นฤดูฝน มีน้ำท่วม กลุ่มประชาชนอาจจะไม่สนใจมาดู หรือถ้ามีกิจกรรมอื่นที่น่าสนใจกว่า เป็นคู่แข่งขณะจัดนิทรรศการ (กุลพันธ์ธาดา แสนศักดิ์ 2510 : 189)

ในการวางแผนจัดนิทรรศการจะให้ดีที่สุด ต้องวางแผนล่วงหน้าประมาณ 6 เดือน ทั้งขึ้นอยู่กับขนาดของนิทรรศการ และระดับของผู้ชมทั้งนี้เพื่อเตรียมจัดทำโครงการ

ติดต่อหาสถานที่อย่างเหมาะสม ถ้าเป็นนิทรรศการของส่วนราชการ ก็ต้องเสนอเป็นขั้นตอน เพื่ออนุมัติให้ทันตามที่กำหนดระยะเวลาไว้ ซึ่งรวมถึง เรื่องของงบประมาณและบุคลากรด้วย

2. ขั้นตอนเตรียมงาน (Preparation)

การเตรียมออกแบบเกี่ยวกับการจัดนิทรรศการ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดเพราะถ้าวัตถุที่นำมาจัดมีคุณภาพสูง แต่ไม่รู้เทคนิควิธีการจัดแสดงที่ดีจะทำให้การนิทรรศการไม่น่าสนใจ ซึ่งในการเตรียมงานอาจแยกได้คือ

2.1 การสำรวจสถานที่ ความเหมาะสมของสถานที่ที่มีใช้ว่าจะมีเฉพาะเรื่องการคมนาคม สะดวกการจราจรไม่ติดขัด มีที่จอดรถ และมีความปลอดภัยต่อวัตถุเท่านั้น ขนาดความกว้างแคบ ต้องได้สัดส่วนกับจำนวนวัตถุที่นำมาจัดแสดง เพราะถ้าสถานที่แคบแต่วัตถุมีจำนวนมาก จะทำให้เกิดความแออัด ผู้ชมเคลื่อนไหวลำบาก เสียสมาธิในการชมงาน ยิ่งถ้าไม่มีเครื่องปรับอากาศด้วย ย่อมร้อนมากขึ้น ซึ่งถ้าเป็นห้องจัดแสดงที่ดีแล้ว ควรมีเนื้อที่กว้าง เพื่อตกแต่งได้สะดวก ถึงแม้วัตถุมีจำนวนน้อย ก็กันห้องจัดแบ่งเฉพาะบางส่วนได้ (สมหญิง กลั่นศิริ 2522 : 92) ความสูงของเพดานห้องแสดงงานศิลปะที่เป็นภาพเขียน และประติมากรรม ควรสูงมากกว่าการจัดแสดงวัตถุทั่ว ๆ ไป การวางแผนจัดกลุ่มห้องในการแสดงมีความสำคัญมาก ในระหว่างที่ชมต้องทำให้ผู้ชมมีความสนใจตลอดเวลา นอกจากนั้นจะต้องมีส่วนที่ผู้ชมสามารถนั่งพักก่อนก่อนที่จะเดินไปชมห้องอื่น ๆ ซึ่งผู้ชมอาจจะเลือกดูห้องใดก่อนก็ได้ การจัดทิศทางเดินระวางอย่าให้ผู้ชมเกิดสับสน ส่วนทางออกนั้นต้องพยายามระบายคนออกไปให้มาก เพราะจำนวนผู้ชม ไม่อาจประมาณล่วงหน้าได้ (อุดม สุกุลพาณิชย์ 2530 : 6)

2.2 การจัดเตรียมและออกแบบสถานที่ ขั้นแรกต้องรวบรวมวัตถุสิ่งของที่ต้องการนำออกแสดง จัดแบ่งประเภท แบ่งหมวดหมู่ และลำดับความสำคัญ ถ้าต้องการบรรยายประกอบความเข้าใจ ควรทำตัวอักษร และป้ายด้วยความประณีตบรรจงสวยงาม ขั้นตอนต่อไปต้องคำนวณเนื้อที่ ที่จะใช้ว่าเท่าใดจึงจะเหมาะสม (อุทัย หิรัญโต 2520 : 61) ออกแบบนิทรรศการที่ T.Warrer (1973 : 78) แบ่งไว้มี 4 ขั้นตอน คือ

1. วิธีการติดตั้ง
2. การวางแผนเกี่ยวกับผู้ชม
3. การออกแบบการจัดแสดง
4. งบประมาณในการจัดนิทรรศการ

เมื่อพิจารณาเรื่องพื้นฐานแล้วก็เตรียม การออกแบบ โครงสร้างของงาน วัสดุที่หาได้ง่าย ตัวอักษร แสง และเสียง นิทรรศการที่มีการออกแบบที่ดีนั้นจะก่อให้เกิดความพร้อม และมีปัญหาน้อยที่สุด ดังที่วาสนา ช่าวหา (2525 : 44) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ควรคำนึงในการจัดเตรียมและออกแบบสถานที่ดังนี้คือ

1. ควรคำนึงถึงผู้เข้าชม เป็นสำคัญ โดยพิจารณาเกี่ยวกับ อายุ เพศ และระดับความรู้ หรือประสบการณ์ ความสนใจเป็นต้น เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับความสนใจของผู้ชม
2. การกำหนดวันเวลา ในการจัดนิทรรศการจะต้องเป็นช่วงที่ผู้ชมสะดวกและมีเวลาว่างพอที่จะชมนิทรรศการได้
3. เรื่องราวที่เสนอ ควรจัดให้ง่ายต่อการรับรู้ ซึ่งจะทำให้ผู้ชมไม่เกิดความเบื่อหน่าย และได้ประโยชน์ จากการเข้าชมนิทรรศการกลับไป
4. การเปิดโอกาสให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากที่สุด
5. การประชาสัมพันธ์ควรจัดทำ ก่อนเป็นเวลานานพอสมควร

นอกจากนี้แล้ว ยังมีข้อเสนอแนะในการจัดนิทรรศการซึ่งเดล (Dale) (1969 : 326 - 330) ได้เสนอไว้ดังนี้

1. การจัดแต่ละครั้งควรมีสาระสำคัญเพียงอย่างเดียว
2. ควรจัดในสถานที่ ๆ มองเห็นได้ง่าย และผู้ชมเดินผ่านไปมาได้สะดวกไม่แออัดหรือมีสิ่งกีดขวาง
3. สิ่งที่จัดแสดงควรอยู่ในระดับสายตาของผู้ดู ดังนั้นการจัดนิทรรศการสำหรับเด็กจะแตกต่างจากผู้ใหญ่
4. ต้องให้ผู้ดูเข้าใจง่ายโดยไม่เสียเวลามาก

5. ข้อความที่ใช้ในป้ายต่าง ๆ จะต้องสั้นง่าย แต่ได้ใจความ
6. ควรจัดในที่ที่มีแสงสว่างเพียงพอ เพื่อความเหมาะสมในการมองเห็น
7. การจัดที่ดีจะต้องส่งเสริมการเรียนรู้ ดังนั้นจึงควรจัดแสดงอย่างต่อเนื่อง

กัน เป็นลำดับ

8. ควรใช้สีที่ดึงดูดให้ผู้ชมสนใจสาระสำคัญของการจัดนิทรรศการ และการใช้สีจะต้องวางแผนให้ดี เลือกสีให้เหมาะสมแก่การจัดแต่ละครั้ง

9. จัดให้เหมาะสมกับความสนใจ และโอกาสของผู้ดู ในการเตรียมงานโดยส่วนรวม แล้วส่วนประกอบต่าง ๆ ภายในห้องนิทรรศการ ควรยึดถือความเรียบง่าย แต่สะดวกต่อการใช้ สอยสร้างเนื้อที่ว่างให้เกิดความสวยงาม มีระบบต่างๆ ที่ทันสมัยเพื่อบริการแก่ประชาชนทั่วไป

หลักการจัดนิทรรศการ ตามที่ วาสนา ช่าวหา และเดล (Dale) ได้กล่าวไว้ข้างต้น แล้วนั้น จะเห็นได้ว่า มีวัตถุประสงค์เน้นที่ผู้ชมเป็นสำคัญ คือเพื่อเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับเนื้อหา เรื่องราว ที่จัดแสดง แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะลี้ภัยไม่ได้ คือ การรักษาความปลอดภัยให้แก่วัตถุที่กำลังจัดแสดงอยู่ ซึ่งอาจจะอุบัติเหตุเกิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เพื่อเป็นการป้องกันภัย ให้แก่วัตถุที่กำลังจัดแสดงอยู่ ผู้จัดควรหาวิธีการที่รัดกุม โดยไม่เกิดอันตราย ใด ๆ รวมทั้งผู้ชมงานด้วย สาเหตุและการป้องกันภัยอาจแยกได้ดังนี้ คือ

1. ผู้ชมนิทรรศการ ผู้ชมเมื่อเข้ามาดูงานนิทรรศการศิลปะอาจจะมีควมสงสัย ในวัตถุ บางชิ้นจนเกิดความต้องการสัมผัส เพราะมีความสนใจวัตถุเป็นพิเศษ ในการจัดแสดงนั้น ไม่สามารถนำวัตถุใส่กรอบกระจกหรือใส่ตู้ได้เสมอไป งานประติมากรรมหรือสื่อประสม มักทดลองสัมผัสจากผู้ชมเสมอ จะทำให้เกิดความเสียหายชำรุด แตกหักหรือ เสื่อมสภาพได้ง่าย ฉะนั้นในการจัดแสดงจะต้องหาทางป้องกัน เช่น ใช้เชือกกัน ทายกพื้นหรือ เขียนป้ายห้ามจับไว้บริเวณวัตถุ นอกจากนั้น ยังจะต้องห้ามประชาชน ที่เข้ามาในงานนำกระเป๋า ถุง ย่าม ที่อาจซุกซ่อนอุปกรณ์การโจรกรรมวัตถุเข้าไป หรือซ่อมดูแล รักษาระเบียบอย่างเคร่งครัด (Bostick 1977 : 56)

นอกจากนี้ จะมีผู้ชมบางกลุ่มสับสนหรือขณะเข้ามาดูงานนิทรรศการ บางครั้งก็ขาดความระมัดระวัง ทำให้เกิดความประมาท จึงควรห้ามสับสนหรือในห้องจัดแสดงหรือ เตรียมที่ทิ้งบุหรี่ไว้ตามจุดต่าง ๆ ถ้าอนุญาตให้สูบบุหรี่ได้ (จิรา จงกล 2532 : 104)

2. แผลง สัตว์ ต่าง ๆ ในเขตประเทศร้อนมักจะมีปัญหาในเรื่องแผลงและสัตว์ต่าง ๆ ที่ทำอันตรายต่อภาพเขียน ที่เป็นผ้าหรือกระดาษ แผลงเหล่านี้ ได้แก่ แผลงสาบ ปลวก มอด มด การป้องกันที่ดี ในห้องจัดแสดงควรมีการปรับอากาศ หรือ ใช้ยามาแผลงฉีดพ่นยาที่ใช้พ่นในห้องที่มีภาพเขียน หรือวัตถุทางศิลปะต่าง ๆ ต้องระวังจะทำความเสียหาย แก้ววัตถุ และคนด้วย (UNESCO 1979 : 25)

3. การใช้เทคนิคในการจัดแสดง เทคนิคในการจัดแสดงในที่นี้หมายถึงแสง ซึ่งมีความสำคัญมากในการจัดนิทรรศการศิลปะ แสงทั้งที่เป็นแสงประดิษฐ์และแสงจากธรรมชาติก็เป็นอันตรายต่อวัตถุทั้งสิ้น โดยเฉพาะภาพเขียนที่ทำด้วยผ้า กระดาษ ทำให้ซีดเปลี่ยนสภาพ และซีดจางลง ไม่สดใสเหมือนเดิม (Bostick 1977 : 27)

แสงประดิษฐ์จำพวก ฟลูออเรสเซนต์ มีอันตรายน้อยกว่า แสงประเภทอื่น เพราะมีแสงอุลตราไวโอเล็ตน้อย ในการจัดนิทรรศการต้องมีการควบคุมแสง โดยมีหลักดังนี้

1. อย่าให้แสงส่องตรงไปที่วัตถุเป็นเวลานาน
2. ถ้าจำเป็นให้แสงส่องไปที่วัตถุ อาจทำเป็นระยะ ๆ ไปไม่ใช่ตลอดเวลา (Stolow 1987 : 19)

4. การเคลื่อนย้ายศิลปวัตถุ อันตรายอีกอย่างหนึ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้ในขณะจัดนิทรรศการ คือ การเคลื่อนย้ายเพื่อติดตั้งวัตถุ สำหรับจัดแสดง การบรรจุหีบห่อ หรือการนำออกไปจากที่ห่อ การขนส่ง ล้วนเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดอุบัติเหตุได้ทั้งนั้น

ในการบรรจุหีบห่อหรือนำวัตถุมาวางรวมกัน เพื่อจัดนิทรรศการบริเวณห้องปฏิบัติการต้องสะอาด ปราศจากฝุ่นละออง เพราะจะจับติดที่วัตถุ

การจัดตั้งวัตถุ มือผู้จับต้องสะอาด ไม่เปื้อนเลอะเทอะมีเหงื่อไคลซึ่งอาจเป็นรอยติดอยู่ที่วัตถุได้ ไม่ควรใช้มือเปล่าจับควรสวมถุงมือ (UNESCO 1977 : 18)

ในการรักษาความปลอดภัยให้แก่วัตถุ ไม่ว่าจะด้วยวิธีใดก็ตาม ควรทำอย่างมีระบบตามขั้นตอน เพื่อให้เกิดความมั่นใจได้ว่า ไม่มีอุบัติเหตุเกิดขึ้นในขณะจัดหรือเก็บงานนิทรรศการเพราะอุบัติเหตุต่าง ๆ ผู้จัดสามารถป้องกันล่วงหน้าไม่ให้เกิดขึ้นได้

3. ชั้นจัดทำ (Production) (การจัดงานและสถานที่) การดำเนินงานในขั้นนี้เป็นการปฏิบัติงานตามที่ได้วางแผนไว้ซึ่งรวมถึง ที่ติดตั้ง แสง ลักษณะทางกายภาพของสถานที่ สี เสียง รูปทรง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้คือ

3.1 ที่ติดตั้ง ในการจัดนิทรรศการ บางครั้งการติดวัตถุกับฝาผนังห้องจัดแสดงเพียงอย่างเดียวอาจไม่พอ จึงต้องใช้ที่ติดตั้งช่วย เพื่อแสดงวัตถุให้ได้จำนวนมากชั้นแต่ในห้องจัดแสดงนิทรรศการศิลปะของพิพิธภัณฑ์ ไม่นิยมใช้ที่ติดตั้ง แต่ปล่อยเนื้อที่ว่างไว้กลางห้อง ติดภาพเขียนเฉพาะฝาผนังรอบ ๆ ห้องเท่านั้น (Verade 1989 : 86) นิทรรศการแบบชั่วคราวที่มีการใช้ที่ติดตั้งควรวางแผนจัดทำให้ดี โดยอาจมีการลงทุนเป็นครั้งแรก และเมื่อเลิกแสดงแล้ว สามารถนำกลับมาใช้ได้อีก แต่อาจจะมีปัญหาเกี่ยวกับสถานที่เก็บรักษาเพราะถ้าเป็นสถานขนาดเล็ก จะกินเนื้อที่มาก ที่ติดตั้งอาจทำด้วยแผงไม้อัดหรือวัสดุที่มีน้ำหนักเบา สามารถ เคลื่อนย้ายได้ ขนาด 4 x 8 ฟุต หลายอันรวมทั้งขาตั้งด้วย หรือทำเป็นแผงที่มีโครงไม้ บุด้วยผ้า ทาสีด้วยแบบต่าง ๆ ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพ แตกความเหมาะสมของเรื่องที่จัดแสดง ในการจัดงานครั้งต่อไป ถ้าจะมีการนำมาใช้ใหม่ ต้องซ่อมรอยชำรุด รวมทั้งทาสีใหม่ แต่ก็กินเวลาอยู่มากพอสมควร การนำของเก่ามาใช้ไม่ควรมีเทคนิคอื่นช่วยด้วยเพื่อจะได้ดูไม่จืดจาง และยังเป็นการจัดดูความสนใจของผู้ชมด้วย (เปรี๊อง กุมุท 2526 : 18)

การจัดแสงหรือแทนวางประติมากรรม ในห้องนิทรรศการ ควรวางตั้งให้เต็มเนื้อที่ ไม่ควรปล่อยให้ห้องโล่ง จนมองดูเกิดความอ้างว้าง เพราะหากห้องแสดงโล่งเกินไป จะทำให้ผู้ชมรีบเดินผ่านไปอย่างรวดเร็ว โดยไม่ได้หยุดดูเรื่องราวต่าง ๆ ที่จัดแสดงนานเท่าที่ควร ทำายที่สุด

เมื่อเดินจบห้องแสดงแล้ว จะไม่ได้อะไรจากการจัดแสดงนั้น การใช้แสงมากนักน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับจำนวนวัตถุ

การจัดวางแสงควรมีการเรียงลำดับเรื่องราว หรือจัดกลุ่มประเภทของวัตถุอย่าให้ดูสับสน นับตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการแสดง (ปรีชา กาญจนาคม 2534 : 178)

ขนาดของแสงตลอดจนสีที่ใช้ทาแสง จะมีความหนักเบา มากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของห้องแสดง ควรจะได้มีการเปลี่ยนแปลงสีของแสงต่าง ๆ บ้างตามความเหมาะสม แต่พรรณของสีไม่ควรจุดจาด ควรเป็นสีที่มองแล้วมีความเย็นตาสบายใจ และชวนแก่การมอง สีที่นิยมใช้กันมากคือสีขาวเพราะเข้ากับวัตถุได้ทุกสี (พยุหศักดิ์ ประจักษ์ศิลป์ 2531 : 11)

เนื้อที่ระหว่างแสงแต่ละตอน ไม่ควรน้อยจนผู้ชมต้องเบียดเสียดกันเดินควรมีช่องว่างให้ผู้ชมเดินเคลื่อนไหวกันอย่างสะดวก โดยมีการให้ผู้ชมเดินไปตามทิศทางที่วางไว้ด้วยแสง การเดินของผู้ชมในการดูงานนั้น ผู้จัดต้องศึกษาวิธีการจัด และวางแผนให้ดี อย่าให้ผู้ชมรู้สึกคับแคบ อึดอัด และถูกบังคับให้อยู่ในห้องแสดงจนเกินไป (อุบล บุญชู 2525 : 112)

ผังของห้องแสดง ต้องออกแบบอย่างดี อย่าให้ผู้ชมเกิดความสับสน ควรทำให้ทราบว่าจะเริ่มต้นจากจุดใด และจบในบริเวณไหน โดยที่ไม่ต้องใช้เวลาตัดสินใจนาน และสิ่งสำคัญที่จะช่วยแนะนำผู้ชมให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องราว เนื้อหา และรายละเอียดของนิทรรศการได้ดียิ่งขึ้นก็คือ ป้ายนิทรรศการ (exhibition labels) เป็เรื่อง กุณฑ (2526 : 27) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการเขียนป้ายประกอบนิทรรศการคือ ต้องการอธิบายเรื่องราวที่จัดนิทรรศการโดยย่อ หรือ อธิบายประกอบวัตถุ เพื่อเพิ่มเติมความเข้าใจแก่ผู้ชมที่มีหลายประเภท ดังนั้นควรใช้คำบรรยายที่ย่นย่อกระชับรัด ตัวอักษรต้องเรียบอ่านง่าย จัดทำด้วยความประณีตบรรจง ป้ายนิทรรศการ แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ป้ายใหญ่ (Caption label) คือป้ายโฆษณาประชาสัมพันธ์ การจัดงานโดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับ ชื่อนิทรรศการ สถานที่จัด วันเวลาที่จัดงาน (มัลลิกา นางเสวี 2529 : 13)

2. ป้ายเรื่องนำ (Introduction label) เป็นป้ายที่สำคัญและจำเป็นมากเพราะเป็นป้าย แสดงรายละเอียด แนะนำเรื่องราวที่จัดอย่างย่อ ๆ ก่อนเข้าชมงานนิทรรศการ ป้ายนี้จะอยู่หน้าห้องจัดนิทรรศการ (พยุงศักดิ์ ประจักษ์ศิลป์ 2531 : 12)

3. ป้ายประจำวัตถุ (Individual label) นิทรรศภัณฑสถานศิลปะที่จัดแสดงประติมากรรม จิตรกรรม จิตรกรรม จะต้องมีย้ายประจำวัตถุติดอยู่กับวัตถุด้วย

ป้ายประเภทนี้เป็นป้ายเฉพาะวัตถุที่อธิบายรายละเอียดอย่างย่อเกี่ยวกับเรื่องราวของวัตถุ นั้นให้ผู้ชมทราบ (จิรา จงกล 2532 : 195 - 196)

3.2 แสง การใช้แสงเป็นเรื่องสำคัญมากในการจัดนิทรรศการศิลปะ สถานที่ บางแห่งใช้แสงจากธรรมชาติอย่างเดียว บางแห่งใช้แสงไฟประดิษฐ์ บางแห่งใช้ทั้งสองอย่างผสมกัน แล้วแต่ความสะดวกของผู้จัดและลักษณะของห้องที่จัดแสดง ซึ่งการใช้แสง มีชื่อเรียกกว้าง ๆ หลายแบบคือ "skylighted กับ windowless" จะเห็นได้ว่าแบบแรกใช้ระบบแสงธรรมชาติ และแบบหลังใช้ระบบแสงประดิษฐ์ เพราะเป็นห้องมืดไม่มีหน้าต่าง (Rattenbury 1971 : 77)

การใช้แสงธรรมชาติก็มีข้อดี คือ เป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในด้านกระแสไฟฟ้าได้มาก แต่ข้อเสียคือ ควบคุมได้ยาก เพราะความแรงของแสงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในตอนกลางวัน และแสงแดดก็เป็นอันตรายต่อสีของภาพเขียนด้วย ในการจัดนิทรรศการศิลปะที่ต้องการเน้นความงามของวัตถุ เป็นพิเศษบางชิ้น ก็ไม่สามารถใช้แสงจากธรรมชาติได้ (Hudson 1977 : 46)

สำหรับเรื่องแสงประดิษฐ์นั้น ก็มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ในด้านข้อเสียคือต้องสิ้นเปลืองค่าไฟฟ้า เพราะต้องใช้แสงไฟตลอดเวลาที่จัดนิทรรศการอยู่ จะปิดไฟเมื่อเลิกแสดงแล้วเท่านั้น ทั้งกลางวันและกลางคืนจึงต้องเปิดไฟไว้ตลอดเวลา ข้อดีก็คือสามารถควบคุมได้ง่าย และไม่อันตรายกับวัตถุสามารถจัดแสงให้เป็นไปตามต้องการ (Matthens 1991 : 114)

เทคนิคเกี่ยวกับการให้แสงสว่าง

แสงสว่างที่นิยมใช้กันแพร่หลาย ในห้องจัดแสดงนิทรรศการทั้ง ๆ ไปพอจะแบ่ง ได้เป็น

ประเภทใหญ่ ๆ สองประเภท คือ

ก. แสงธรรมชาติ แสงธรรมชาตินี้ เป็นแสงที่เหมาะสมที่สุดในการจัดนิทรรศการศิลปะ เพราะแสงธรรมชาติ ให้ปริมาณที่นุ่มนวล และไม่เปลี่ยนแปลงสีของวัตถุ ก่อให้เกิดบรรยากาศตามธรรมชาติ และมีชีวิตจิตใจ แต่แสงธรรมชาตินี้ บังคับควบคุมไม่ได้ แสงธรรมชาติก็เปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาลตามทิศ และตามธรรมชาติของอากาศ บางวันมีแสงแดด บางวันไม่มี แสงจากทิศต่าง ๆ ก็ไม่เหมือนกัน เช่นแสงจากทิศเหนือ มีสีน้ำเงินมาก เยือกเย็นเหมาะสำหรับภาพเขียนแสงจากทิศใต้ร้อนกว่ามีสีเหลือง และแดงมากกว่าเหมาะสำหรับประติมากรรม (จิรา จันท์ 2532 : 168)

ข. แสงประดิษฐ์ หรือแสงไฟฟ้าหรือแสงวิทยาศาสตร์ แสงนี้ ในลักษณะการมองทำให้เกิดความจริงต่อวัตถุแล้ว ไม่ควรนำมาใช้ ในการจัดแสดงนิทรรศการศิลปะเพราะเป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย และเปลี่ยนแปลงลักษณะสีสรรของวัตถุมากเกินไป ผู้ดูไม่สามารถเห็นสีที่แท้จริงของวัตถุได้ จะทำให้เกิดความเบื่อ และรู้สึกว่าเป็นของทำขึ้น ไม่ใช่ธรรมชาติที่แท้จริง (สาโรจน์ แห่งย้ง 2521 : 25)

ส่วนทางเดินของแสงสว่างนั้น ไม่ว่าจะใช้แสงธรรมชาติ หรือแสงประดิษฐ์ทางเดินของแสงจะต้องเดินมาที่วัตถุ ไม่ว่าจะแสงส่องมาจากคนดูหรือที่พื้นห้อง แสงจะต้องกระจายทั่วไปถึงพื้นห้องด้วย แต่เทคนิคในปัจจุบันนี้ เปลี่ยนไปหลายแบบบางแห่งในห้องมืด ใช้ไฟฟ้าส่องที่วัตถุให้ดูเด่น บางแห่งใช้แสงสว่างธรรมชาติหรือบางแห่งใช้แสงประดิษฐ์ส่องตรงไปยังวัตถุ (Howard 1964 : 70) วัธีปฏิบัติเกี่ยวกับการให้แสงสว่าง

1. การให้แสงสว่างตามธรรมชาติ แสงธรรมชาติถือว่าเป็นแสงที่เหมาะสมที่สุดเกี่ยวกับการจัดแสดงนิทรรศการศิลปะ เพราะแสงธรรมชาติ จะไม่เปลี่ยนแปลงสีของวัตถุ (นิคม มุสิกคามะ 2521 : 165)

2. แสงสว่างประดิษฐ์ ได้แก่แสงไฟฟ้าธรรมดา และแสงฟลูออเรสเซนต์เซนต์แสงไฟฟ้าโดยทั่วไปมีความร้อนและสีแดง ยิ่งกว่าแสงธรรมชาติ ส่วนแสงฟลูออเรสเซนต์เซนต์นั้นใกล้เคียงกับแสงธรรมชาติมาก ในปัจจุบันก็มี day light fluorescent ซึ่งนับว่าดีที่สุดสำหรับแสงสว่างประดิษฐ์

การให้แสงสว่างประดิษฐ์ ในห้องจัดนิทรรศการศิลปะ ได้มีวิธีหลายอย่าง เช่น ใช้ติดบนหลังคา หรือผนัง แทนแสงธรรมชาติ แต่ทำได้ดีกว่าเพราะแสงคงที่และกระจายไปทั่ว ทำได้โดยใช้กระจกหนาแผ่นยาว ใส่หลอดไฟภายใน วิธีนี้ แสงที่ส่องจะกระจายไปทั่ว นอกจากนี้อาจใช้สปอร์ตไลท์ส่องตรง ไปยังวัตถุเลยก็ได้ ซึ่งอาจติดสปอร์ตไลท์ ไว้บนเพดาน หรือซ่อนไว้ตามมุมต่าง ๆ หรือใช้สปอร์ตไลท์แบบติดตามราว เคลื่อนที่ได้ก็จะดี (กุลพันธ์ธาดา แสนศักดิ์ 2510 : 123)

3.3 ลักษณะทางกายภาพของสถานที่

3.3.1 ทางเข้าทางออก อาคารที่ใช้จัดนิทรรศการศิลปะ ควรมีทางเข้าและทางออกสำหรับผู้ชมเพียงแห่งเดียว แต่อาจมีทางออก ทางอื่นอีก สำหรับเจ้าหน้าที่และมีทางออกฉุกเฉิน นอกจากนั้น ในปัจจุบันสถานที่จัดนิทรรศการยังมีกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับนักเรียน และชุมชนมากขึ้น จึงมักสร้างให้มีทางเข้าพิเศษสำหรับนักเรียนตรงไปยังห้องประชุม บรรยาย โดยไม่ผ่านห้องจัดแสดง (บรรจบ เทียมทัต 2517 : 64)

การจัดทางเข้าและทางออกสำหรับประชาชน ควรอยู่ที่เดียวกันเพื่อความสะดวกในการควบคุม อาจเป็นประตูใหญ่ติดกันสองประตู เข้าทางหนึ่งออกทางหนึ่ง หรืออาจเป็นทางเข้าทั้งสองประตู ตรงข้ามกัน ก็แล้วไปออกข้างหลัง

นอกจากนั้นประตูของอาคาร ต้องมีความกว้าง และสูงได้ขนาดพอที่จะเป็นทางผ่านของแผงหรือวัตถุ สิ่งของต่าง ๆ และสิ่งที่จัดแสดง ประตูที่เป็นทางเข้าออกของวัตถุ ควรมีความสูงเต็มที่ถึงเพดาน และมี 2 บาน แต่ละบานควรมีความกว้างอย่างน้อย 3 ฟุต (กระทรวงศึกษาธิการ 2525 : 76)

3.3.2 พื้นอาคาร พื้นห้องจัดแสดงควรเป็นวัสดุที่ยึดหยุ่นได้ จึงจะดี ทั้งนี้เพื่อที่จะทนทานต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น จากสั่นรบกวน และการเคลื่อนย้ายวัตถุสิ่งของ ที่จัดแสดง แทนฐาน ดังนั้นผิวพื้นควรรักษาได้ง่าย ควรเตรียมทำทางเดินของสายไฟฟ้าด้วย Chapman 1987 : 215)

3.3.3 เพดานของห้องจัดนิทรรศการ ในห้องจัดนิทรรศการศิลปะ ถ้าเป็นพื้นเพดานเรียบ โค้ง แข็งแรง ไม่มีข้อคาน หรือขอกมมยื่นจะยิ่งดี ควรมีความสูงประมาณ 10 ฟุต นอกจากนั้นถ้าเป็นไปตามข้อกำหนดนี้ คือมีเพดานแข็งแรง มีเสารับน้ำหนักยึดค้ำระหว่าง พื้นและเพดาน ก็อาจใช้ยึดแผงสำหรับแสดงภาพและอื่น ๆ ระบบงานที่ใช้กับเพดานทั้งหมด ไม่ควรเป็นวัสดุสำหรับติดไฟและระบบการยึดแผงควรจะมีแรงแข็งแรงพอกับการใช้เสายึด (ณ ชรรค์เพ็ชร 2520 : 190)

เพดานห้องจัดนิทรรศการควรมีการเคลื่อนย้ายได้บ้างถ้าต้องการ บนเพดานนั้นมีการใช้สอยเพื่อเปลี่ยนสายไฟหรือซ่อมไฟฟ้าใหม่หรือเพื่อการติดตั้งวัตถุเพื่อจัดแสงเป็นพิเศษ รางสายไฟฟ้าสำหรับสปอร์ไลท์สามารถยึดติดกับเครื่องไม้บนหลังคาได้ ถ้าหลังคาของอาคารที่จัดเป็นรูปเอียง ก็ไม่จำเป็นต้องมีเสารับน้ำหนักกลางห้อง (นิคม มุสิกคามะ 2521 : 183)

3.3.4 ฝาผนังและฝาผนังห้อง ผิวผนังและฝาผนังห้องในห้องจัดแสดงควรจะเป็นแบบราบเรียบ แบบเดียวกัน แข็งแรง ไม่มีเสาส่วนใด ๆ ของขอกมมและหน้าต่าง เพื่อว่าจะได้ไม่ขัดต่อการใช้น้ำหนัก ในการวางตู้ และติดตั้งวัตถุที่จัดแสดง

ผิวผนังห้องจัดแสดง ควรเป็นวัตถุไม่ติดไฟ รางติดรูปที่ไว้หรือเป็นรูปโค้งควรติดไว้ยึดเพดาน เพื่อใช้แขวนรูป ติดที่วัตถุและแผงจัดแสดงน้ำหนักเบาได้ (อุบล บุญชู 2525 : 78)

ถ้าผนังภายนอก เป็นแบบก่ออิฐโบกปูน การก่อสร้างทั้งหมดทำด้วยผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปที่ประกอบ ในการสร้างผนังติดฉนวนกันไฟไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ออกติดตั้งบูทีแผงและวัตถุจัดแสดงได้ในที่ที่จำเป็น (นิคม มุสิกคามะ 2521 : 179)

3.3.5 หน้าต่าง ในห้องจัดนิทรรศการ ไม่ควรมีหน้าต่างอยู่ตามผนังห้อง เพราะทำให้ประโยชน์การใช้เนื้อที่ของผนังห้องลดน้อยลง เนื้อที่ผนัง ใช้ประโยชน์อย่างมากในการวางตู้จัดแสดง ตั้งแผงติดผนัง แขวนรูป และช่วยให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดแสดงอย่างมีแบบแผนได้

หน้าต่างทำให้เกิดปัญหาการสะท้อนแสงเข้ากระจก ทำให้ลำบากในการดูวัตถุ และอ่านป้ายคำบรรยาย แสงอาทิตย์เป็นเหตุให้สีซีดจางและทำลายวัตถุเอกสาร รวมทั้งภาพเขียนอันมีคุณค่า หน้าต่างทำให้ยุ่งยากต่อการรักษาความปลอดภัยด้วย ก่อให้เกิดความร้อนเพิ่มขึ้น ทำให้วัตถุสกปรกจากฝุ่นละอองที่เข้ามาทางหน้าต่าง (สารโรจน์ แห่งย้ง 2521 : 22)

3.3.6 ความร้อนและการระบายอากาศ ภายในห้องจัดนิทรรศการ ผิวผนังอาคารต้องไม่เป็นตัวเก็บความร้อน และจะเป็นตัวกระจายความร้อน เพราะต้องการใช้ผนังเป็นที่แขวนรูป อนุกรมและเครื่องกรองอากาศสามารถปรับและควบคุมความชื้นให้ดีขึ้น ได้ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันภัยแก่วัตถุด้วย ถ้าไม่มีหน้าต่างก็จำเป็นต้องใช้ระบบปรับอุณหภูมิอากาศ ให้อยู่ในระดับคงที่ตลอดเวลา (กัลยาณี กาญจนกุล 2523 : 32)

3.4 สีที่นิยมใช้กันควรเป็นสีกลาง เข้ากับวัตถุที่จัดแสดง ได้ไม่ควรใช้สีที่เด่นรุนแรง จำพวกแม่สี แต่ควรเป็นสีอ่อน หรือสีชาวม่น สีนอกจากจะใช้เพื่อความสวยงามแล้ว ยังใช้ในการสร้างความสมดุลย์ได้เป็นอย่างดี (มัลลิกา นาถเสวี 2531 : 15)

3.5 เสียง การใช้เสียงประกอบนิทรรศการ จะได้ผลตามวัตถุประสงค์ก็ต้องเข้าใจหลักการ ควรเลือกใช้ที่เหมาะสมกับรูปแบบ เนื้อหาของศิลปะ โดยไม่เป็นการรบกวนสมาธิของผู้ชมหรือสร้างความรำคาญ (จิรา จงกล 2532 : 113)

3.6 รูปทรง หมายถึงรูปร่างของผลงานศิลปะที่นำมาจัดแสดง ซึ่งอาจเป็นรูปวงกลม สีเหลี่ยมจตุรัส สีเหลี่ยมผืนผ้าและอื่น ๆ ดังนั้นถ้าต้องการให้รูปทรงมีความสัมพันธ์กันก็อาจนำมาผนึก เข้ากับแผ่นรองหลังที่มีรูปทรงเหมือน ๆ กัน เช่น สีเหลี่ยมผืนผ้าหรือสีเหลี่ยมจตุรัสก็ได้ (พรพรรณพิมล กุลบุญ 2523 : 35)

นอกจากสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีส่วนอื่น ๆ ที่ควรคำนึงถึง เพื่อให้การจัดและออกแบบสถานที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นคือ

1. ที่ติดต่อสอบถาม มักอยู่ทางด้านซ้ายมือของทางเข้า อาจทำเป็นเคาน์เตอร์มีเจ้าหน้าที่คอยอำนวยความสะดวก มีแผ่นพับแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องราวที่จัดแสดงต่าง ๆ

หรือมีผู้จัด แจก หรือจำหน่าย มีโปรแกรมกิจกรรมต่าง ๆ แจกถ้ามีรายการพิเศษประกอบการจัดนิทรรศการ การจัดมุมนี้จะอยู่ตรงที่ใดก็ได้แล้วแต่ความสะดวกของสถานที่แต่ละแห่ง (Jan 1977 : 137)

2. การจัดส่วนที่รับฝากของ มีความจำเป็นและต้องใช้เนื้อที่พอสมควร เพราะต้องมีที่เก็บกระเป๋า หีบห่อ สิ่งของต่าง ๆ เพื่อความปลอดภัยของวัตถุที่จัดแสดง และเพื่อบริการผู้ชมไม่ต้องหอบหิ้วสัมภาระ ห้องฝากของจำเป็นต้องมี และมีเนื้อที่เพียงพอ และควรเป็นช่อง ๆ สำหรับของมีค่าให้ผู้ชมนำติดตัวไปได้ ในส่วนนี้อาจจัดเจ้าหน้าที่คอยบริการ ควบคุมดูแลไว้สัก 1 คนก็ได้ (จิรา จันทร 2532 : 142)

3. สถานที่พักผ่อนและต้อนรับผู้เข้าชมเป็นห้องแรกที่เข้าไปถึงในสถานที่จัดนิทรรศการขนาดเล็ก อาจจะไม่มียกก็ได้ แต่ถ้าเป็นสถานที่จัดนิทรรศการขนาดกลางหรือขนาดใหญ่จะมีห้องพักผ่อน ก่อนที่จะเข้าถึงห้องแสดง หรือเมื่อเข้าประตูมาจะเป็น ห้องโถง ซึ่งมีเนื้อที่กว้างใช้นั่งพัก เหมาะสมกับกลุ่มผู้ชมที่มาเป็นหมู่คณะ (Chapman 1987 : 76) บริเวณนี้อาจมีแผนผังป้ายโปสเตอร์ ประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับงานนิทรรศการที่กำลังจัดแสดงอยู่ มีเครื่องหมายนำทางไปยังห้องแสดงงาน ควรเป็นห้องที่มีแสงสว่างและอากาศถ่ายเทเพียงพอ (The International Journal of Design 1989 : 16)

4. ห้องลิ้ม ต้องการมากน้อยอยู่ที่ขนาดของสถานที่จัดนิทรรศการ ควรมีทั้งสำหรับประชาชน และเจ้าหน้าที่ไม่ปะปนกัน อย่างน้อยไม่ว่าจะเป็นสถานที่ขนาดไหนควรมีไว้อย่างน้อยที่สุด 4 ห้อง อาจจะอยู่ใกล้ ๆ ห้องที่แสดงงานหรือทำไว้ได้บันไดตรงทางขึ้นลงหรือครึ่งทางระหว่างบันได ห้องลิ้มหญิงและชาย ควรอยู่ตรงกันข้ามหรือคนละด้านกันของใช้สำหรับห้องลิ้มควรใช้ของดีที่ทนทาน รักษาง่าย (จิรา จงกล 2532 : 155)

5. ที่จอดรถ มักจะมีปัญหา ขึ้นอยู่กับสถานที่ ตั้งของที่จัดนิทรรศการศิลปะแต่ละแห่ง แต่อย่างน้อยควรมีที่จอดรถเตรียมไว้บ้าง เพราะส่วนใหญ่ในปัจจุบันนี้สถานที่หลายแห่งในกรุงเทพฯ ที่จัดนิทรรศการมักมีที่จอดรถ ไว้สำหรับผู้ชม ทั้งนี้เนื่องจากในวันเปิดงานนิทรรศการแต่ละครั้ง

แขกผู้มีเกียรติมากมายและประธานจะมีรถมาเอง ดังนั้นเจ้าของสถานที่ จึงควรจัดบริการที่จอดรถไว้ด้วย ถ้ามีบริเวณเพียงพอ (จิรา จงกล 2532 : 169)

6. ส่วนงานบริการด้านการศึกษา ในปัจจุบันระบบการจัดนิทรรศการศิลปะได้พัฒนาก้าวหน้าไปอย่างมาก ผู้จัดนิทรรศการศิลปะบางแห่ง ได้เพิ่มกิจกรรมพิเศษควบคู่ไปกับการแสดงผลงานศิลปะเข้าไปด้วยเพื่อเป็นบริการพิเศษในด้านการให้ความรู้การศึกษาแก่ประชาชนผู้สนใจทั่วไป และนักเรียน นักศึกษา โดยไม่คิดค่าบริการใดๆ บางแห่งอาจมีห้องประชุม ห้องบรรยาย เล็กและใหญ่ ซึ่งสามารถใช้เป็นที่แสดงปาฐกถา ฉายภาพยนตร์ ภาพนิ่ง การแสดงต่าง ๆ และกิจกรรมทางการศึกษาอื่น ๆ ถ้าเป็นห้องใหญ่ควรมีระดับสูงต่ำและเก็บเสียงแบบโรงภาพยนตร์ (นิคม มูลิกะคามะ 2521 : 56) ในกรุงเทพฯ มีหลายแห่งที่บริการด้านนี้อยู่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย มีห้องบรรยาย ฉายภาพยนตร์ เป็นศูนย์กลางของอาคาร ล้อมรอบด้วยห้องจัดแสดง แต่หลายแห่งแยกต่างหาก หรือรวมไว้ ในอาคารที่เป็นส่วนงานด้านการศึกษาและมีทางเข้าต่างหาก (ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย 2530 : 2) นอกจากนี้ ลักษณะห้องประชุมดังกล่าว ก็มีที่หอศิลป์มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ ซึ่งมีการบรรยาย อภิปราย คู่กับการจัดนิทรรศการศิลปะอยู่เป็นประจำตลอดมา

ในขั้นตอนการจัดทำ (การจัดงานและสถานที่) เป็นขั้นตอนที่ผู้จัดแสดงความสามารถเพื่อรวมองค์ประกอบทุกอย่าง มาจัดเรียงลำดับหมวดหมู่ให้เสร็จทัน ตามเวลาที่ กำหนด แต่การจัดนิทรรศการถ้าได้มีการวางแผนเตรียมงานและออกแบบล่วงหน้าไว้อย่างดีแล้ว ตั้งแต่สถานที่วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณและการแบ่งหน้าที่สำหรับบุคคลอย่างเหมาะสมแล้ว ผู้จัดย่อมจะไม่มีปัญหา หรือถ้ามีก็น้อยที่สุด

4. การประชาสัมพันธ์ (Public Relation) หมายถึง การปฏิบัติงานทุกอย่าง ในงานนิทรรศการตั้งแต่การจัดงาน การบริการความสะดวกสบาย แก่ผู้ชมให้เกิดความพึงพอใจ การจัดให้มีเจ้าหน้าที่ประจำห้องนิทรรศการ ล้วนเป็นงานประชาสัมพันธ์ทั้งสิ้น ซึ่งในส่วนนี้จะสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ชมเป็นอย่างมาก (หน่วยศึกษานิเทศก์ 2527:79) นอกจากนั้นการเผยแพร่ข่าวสารงานนิทรรศการทั้งก่อนและหลัง ก็มีความจำเป็น เช่นเดียวกัน โดยผู้จัดอาจจะขอความ

ร่วมมือจากสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ให้ช่วยโฆษณา ยิ่งถ้าเป็นการจัดนิทรรศการของสถาบันภาครัฐบาล ก็จะได้รับความร่วมมือยิ่งขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ 2529 : 18)

การประชาสัมพันธ์ สำหรับงานนิทรรศการ ควรมีการส่งข่าวล่วงหน้าอย่างน้อย 2 เดือน สำหรับนิตยสาร และ ก่อนเป็นงาน 10 วัน สำหรับหนังสือรายวันควรตรวจสอบ ชื่อ ที่อยู่ ผู้รับข่าวให้เป็นปัจจุบัน นอกจากนั้นจะต้องทราบว่า สื่อที่ต้องการประชาสัมพันธ์ ต้องใช้เอกสารที่เป็นรูปภาพ ข้อความหรือสไลด์ ทั้งนี้เพื่อให้การประชาสัมพันธ์ได้ผลยิ่งขึ้น

อัปษรศรี ปลอดเปลี่ยว (2533:94-95) ได้กล่าวถึงหลักการประชาสัมพันธ์ให้ได้ผลดีไว้หลายวิธี แต่วิธีที่เหมาะสมสำหรับ การจัดนิทรรศการ คือ

การเผยแพร่ข่าวสาร เป็นวิธีการให้ข่าวสารด้วยการโฆษณาเผยแพร่กิจกรรม ผลงาน นโยบาย และข้อคิดเห็น ทางใบปลิว แผ่นพับ โปสเตอร์ ภาพถ่าย รวมถึง การบอก ต่อ ๆ กันไป ทางสื่อบุคคล โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนทราบว่า จะมีอะไร ที่ไหน เมื่อไร และใคร เป็นผู้ทำกิจกรรมนั้นเป็นการประชาสัมพันธ์ ในลักษณะให้ข่าวสารทางเดียวทั้งหมด

การดำเนินงานตามแผนการประชาสัมพันธ์ให้บรรลุผล ผู้จัดควรเตรียมบุคลากรไว้โดยเฉพาะซึ่ง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช (2530:99)แบ่งหน้าที่ไว้ดังนี้

1. ฝ่ายอำนวยการ เป็นผู้วางแผนในการดำเนินงานประชาสัมพันธ์จัดทำโครงการ และกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ พร้อมทั้งต้องมีความรู้เรื่องสื่อและกลยุทธ์ในการประชาสัมพันธ์
2. ฝ่ายข่าวสารข้อมูล เป็นฝ่ายศึกษารวบรวมข้อมูลข่าวสาร เพื่อใช้ประโยชน์ ในการวางแผนและดำเนินงานการประชาสัมพันธ์
3. ฝ่ายบริการและสนับสนุน ได้แก่ ช่างศิลป์ ช่างไฟฟ้า ฯลฯ มีหน้าที่คอยให้บริการ ด้านถ่ายภาพ เขียนโปสเตอร์ และบริการด้านโสตทัศนอุปกรณ์
4. ฝ่ายโฆษณาเผยแพร่ ซึ่งได้แก่ฝ่ายที่รับผิดชอบในการเรียบเรียง เอกสารเขียน ข่าว บทความ และเรื่องราวต่าง ๆ ให้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร วิทยุ โทรทัศน์ รวม

ถึงการติดต่อสื่อสารกับประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ

ในการปฏิบัติงานตามแผนการประชาสัมพันธ์ จำเป็นต้องปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่วางไว้ โดยให้แต่ละฝ่ายดำเนินงาน ตามหน้าที่ที่กำหนด พร้อมด้วยสื่อ และวัสดุ อุปกรณ์ ในการประชาสัมพันธ์ ที่เตรียมไว้

ส่วนผู้นำข่าวสารการจัดนิทรรศการไปเผยแพร่ นั้น ถ้ามีการประชาสัมพันธ์ที่ดี พุดจาให้สอดคล้องก็จะ ได้ผลดี สำหรับการกำหนดสื่อที่จะใช้ในการนำข่าวสารไปสู่ประชาชน มีหลายประเภทดังที่ ชม ภูมิภาค (2516 : 134-135)

1. สื่อบุคคล
2. สื่อประเภทภาพ
3. สื่อสิ่งพิมพ์
4. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

1. สื่อบุคคลหรือสื่อประเภทการพูด เป็นสื่อที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ดีที่สุดเพราะสามารถนำข่าวสารไปสู่ประชาชนได้สะดวก ถ้าผู้จัดนิทรรศการได้เลือกบุคคลากรที่เหมาะสมจะช่วยให้การประชาสัมพันธ์ด้วยวิธีนี้ประสบความสำเร็จ

2. สื่อประเภทภาพ ได้แก่ ภาพถ่าย ภาพสไลด์ ที่ผู้จัดนิทรรศการจะต้องเตรียมไว้ สำหรับประกอบข่าวหรือ เรื่องลงหนังสือพิมพ์

3. สื่อสิ่งพิมพ์ ในการจัดนิทรรศการ อาจใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อ ในการประชาสัมพันธ์ได้เป็นการสื่อเรื่องราวของการจัดแสดงออกไปสู่กลุ่มคนทั่ว ๆ ไป ซึ่งสามารถจะใช้สื่อชนิดนี้ได้ โดยการส่งข่าวรายละเอียดของการจัดงาน เช่น วันเวลาที่เปิดงานระยะเวลาการจัดงาน สถานที่ และเนื้อเรื่องที่จัด โดยพิมพ์ส่งเป็นแต่ละฉบับไปให้แก่หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น หรือหนังสือพิมพ์ระดับภาค และทำจดหมายนำส่งโดยตรง ถ้าสามารถส่งถึงบรรณาธิการด้วยมือตนเองได้ยิ่งดี ไม่ควรใช้วิธีการโรเนียวข่าวหรือทำในรูปจดหมายเวียน เพราะอาจจะไม่ได้รับการพิจารณาให้ลงข่าวในหนังสือพิมพ์นั้น (วรพจน์ วีรพสิน 2534 : 27)

4. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ แบ่ง 2 ประเภท คือใช้เสียงอย่างเดียวกับมีภาพประกอบเสียงได้แก่

1. วิทยุกระจายเสียง สื่อชนิดนี้เข้าถึงกลุ่มคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ กว้างไกลและกระตุ้นเร้าใจ ผู้ฟังได้มาก แต่ก็มีข้อเสียคือ เป็นสื่อที่เลื่อนลอยไม่เป็นหลักฐานที่ถาวร ถ้าเทคนิคไปไม่ถึงผู้รับก็รับฟังไม่ได้ ทำให้ผู้รับต้องสร้างภาพพจน์ขึ้นเอง ซึ่งอาจจะบิดเบือนความจริงไปบ้าง สื่อประเภทนี้ผู้จัดการสามารถนำมาใช้เพื่อการประชาสัมพันธ์ได้เป็นอย่างดี ถ้าเป็นของหน่วยราชการ สถานีวิทยุคงจะยินดี ให้เวลาฟรี เพื่อเป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป (บานชื่น ทองพันชั่ง 2534 : 28)

2. โทรทัศน์ เป็นสื่อที่ผู้รับได้เห็นจริง ทำให้เกิดความเชื่อถือ และชักจูงให้คล้อยตามได้ง่าย กว่าสื่อประเภทอื่น ๆ เพราะได้เห็นทั้งภาพและเสียงไปพร้อม ๆ กัน ผู้รับเกิดความเข้าใจง่าย ชัดเจน ถูกต้อง เป็นสื่อที่ให้ทั้งข่าวสารความบันเทิง มีภาพเหมือนจริงทั้งสีและขาวดำ สามารถสื่อไปได้อย่างกว้างไกลและรวดเร็ว (อัปษรศรี พลอดเปลี่ยว 2533 : 58)

นอกจากการเผยแพร่ข่าวสารทางสื่อมวลชนแล้ว ควรมีการพิมพ์เอกสารเผยแพร่ข่าวสารการจัดนิทรรศการด้วย เพื่อเป็นการเตือนประชาชนทั่วไป ไม่ให้ลืม วัน เวลา สถานที่จัดงาน เอกสารที่จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อการประชาสัมพันธ์ โดยทั่วไปจะมีลักษณะเป็นการโฆษณาที่มุ่งตรงไปสู่กลุ่มเป้าหมาย หรือใช้เป็นสื่อติดต่อไปยังประชาชนโดยตรงได้หลายกลุ่ม หลายด้าน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ความรู้รายละเอียด เรื่องราวที่ต้องการเผยแพร่สำหรับการจัดนิทรรศการ ซึ่งได้แก่ โปสเตอร์ และแผ่นพับ อันเป็นเครื่องมือ การประชาสัมพันธ์ที่สำคัญและใช้กันทั่วไป เพราะเป็นสิ่งที่สามารถเผยแพร่ข่าวสารได้อย่างกว้างขวาง และเข้าถึงกลุ่มชนเป้าหมายได้ง่าย

โปสเตอร์ (Poster)

โปสเตอร์ อาจทำเป็นภาพประกอบข้อความ หรือมีข้อความล้วน ๆ โดยไม่มีภาพประกอบก็ได้ วัตถุประสงค์ของโปสเตอร์ก็คือ เพื่อบอกข่าว ประกาศข้อความ แจ้งข้อความ เพื่อ

เป็นการเผยแพร่อย่างเปิดเผย การพิมพ์โปสเตอร์หรือเขียนเป็นการให้ผลทางตา การจัดทำต้องให้ดึงดูดความสนใจ สามารถเห็นได้ชัดเจนในขณะที่เดินผ่าน (อุทัย หิรัญโต 2520 : 65)

วิรุณ ตั้งเจริญ (2527 : 114-115) ได้กล่าวถึงหลักการจัดทำโปสเตอร์ไว้ดังนี้

1. การทำโปสเตอร์ ต้องมีความคิดเดียว หรือเรื่องเพียงเรื่องเดียว ไม่ควรนำเรื่องอื่นมาประกอบ
2. ใช้วัสดุประกอบให้น้อยที่สุด
3. เขียนข้อความหรือประโยคสั้น ๆ แต่ได้ใจความ
4. ควรจัดทำแบบง่าย ๆ ธรรมดา มองแล้วเข้าใจง่าย
5. ควรให้ตรงจุดมุ่งหมายว่าจะโฆษณาอะไร
6. ควรมีการแนะนำผลที่ได้รับแทรกไว้ในโปสเตอร์ด้วย
7. ขนาดของตัวหนังสือ ควรจะให้ใหญ่อ่านสะดวก

แผ่นพับ (Folders)

แผ่นพับ หรือแผ่นปลิวพับ มีลักษณะคล้ายแผ่นปลิว เป็นเอกสารแผ่นเดียว แต่พับให้เป็นรูปต่าง ๆ อาจพับสอง พับสาม พับสี่ ไม่มีเย็บกลางเล่ม แต่ใช้การออกแบบจัดหน้ากระดาษให้ดึงดูดความสนใจ ด้วยสี รูปภาพ ข้อความ (อัปษรศรี พลอดเปลี่ยว 2535 : 55)

5. ชั้นเปิดการแสดง (Presentation)

5.1. นิธิเปิดและการเชิญแขก ผู้จัดจะต้องเป็นฝ่ายจัดการเองทั้งสิ้น ในการเชิญประธานเปิดงาน ควรมีเวลาล่วงหน้า ประมาณ 1 เดือน หรืออย่าให้ใกล้วันเปิดงานมากเกินไป เพราะผู้เปิดงานอาจจะไม่ใช่บุคคลในวงการศิลปะก็ได้ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดงาน ถ้าต้องการเผยแพร่ความรู้และมีการจำหน่ายด้วย ประธานควรเป็นผู้ที่มีฐานะทางการเงิน

นอกจากนั้นถ้าประธานเป็นผู้มีชื่อเสียงแล้ว จะช่วยในเรื่องการประชาสัมพันธ์ต่อ สื่อมวลชน ได้มาก แต่อย่างไรก็ตามการเผยแพร่ข่าวสารเปิดนิทรรศการเพื่อให้เป็นชวานั้น ถ้าจะให้ ได้ผลควรกระทำเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง ถ้ากระทำ ครั้งเดียวจะไม่ค่อยได้ผล (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2529 : 26) ซึ่งสอดคล้องกับกรมอาชีวศึกษา ที่ได้ประเมินผล การจัดงานนิทรรศการสนับสนุน โครงการอีสานเขียวโดยการสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดงาน ในด้านสื่อประชาสัมพันธ์ ที่ผู้มาเที่ยวงานได้รับข่าวสาร พบว่า ผู้ที่มาเที่ยวชมงานได้รับข่าวสาร จากสื่อที่ได้ผลมากที่สุด คือ ญาติ - พี่น้อง - เพื่อน คนรู้จักบอกเล่ากันต่อมา มีสูงถึงร้อยละ 26.7 รองลงไปเป็นสื่อจำพวก วิทยุ รถโฆษณาเคลื่อนที่มีร้อยละ 21.3 และ 18.9 และมีผู้มาเที่ยวชมงานส่วนหนึ่งไม่ได้รับข่าว สารมาก่อน เพียงแต่มีรถผ่านมาจึงแวะชมงาน มีสูงถึงร้อยละ 16.8 สื่อที่ได้ผลน้อยที่สุด คือ โทรทัศน์ และแผ่นปลิว มีเพียงร้อยละ 4.2 ข้อเสนอสำหรับการประชาสัมพันธ์ ในการจัดงาน ครั้งต่อไป ควรจัดสรรงบประมาณทางด้านวิทยุ และรถโฆษณาเคลื่อนที่ ให้มากขึ้น (กรมอาชีวศึกษา 2532 : 19) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าโฆษณาประชาสัมพันธ์ ไม่ว่าจะด้วยสื่อชนิดใดก็ตามจะต้องกระทำ ต่อเนื่องกันตั้งแต่ก่อนจัดนิทรรศการ จนกระทั่งขณะกำลังจัดแสดงอยู่ทั้งนี้ เพื่อให้ข่าวได้กระจายไป สู่กลุ่มประชาชนทุกประเภท ทุกวัยในสถานที่ต่าง ๆ กัน ไม่เฉพาะแต่ประชาชนที่สัญจรไปมา บริเวณที่จัดแสดงเท่านั้น

สำหรับผู้เข้าร่วมพิธีเปิด อาจจะทำหนังสือเชิญ ครู นักเรียน จากสถานศึกษาอื่น ๆ รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องมาร่วม ในพิธีเปิดหรือมาชมผลงานพร้อมกับมีเอกสาร แนะนำรายละเอียด หมายกำหนดการ เนื้อหาเรื่องราว ในการจัดงานพอสมควร (กุลพันธ์ธาดา แสนศักดิ์ 2510 : 38) นอกจากนั้นผู้จัดยังต้องมีการกล่าวรายงาน ถึงวัตถุประสงค์ ความเป็นมา ของการจัดงานพอเป็น สิ่งเชย และควรเตรียมเครื่องดื่มไว้บริการผู้เข้าร่วมในพิธีเปิดด้วย

ในขั้นตอนการเปิดงานนิทรรศการนี้ นอกจากพิธียังสามารถเพิ่มบริการด้านอื่นอีก เช่น การจัดให้มีผู้นำชมการจัดกิจกรรมทางวิชาการ การจัดทำสูจิบัตรหรือเอกสาร ซึ่งเป็นคู่มือประกอบ การชมนิทรรศการ เพื่อช่วยให้ผู้ชมเข้าใจ เรื่องราวที่นำมาจัดตั้งขึ้น ในขั้นตอนนี้สามารถแบ่งได้ดังนี้

1. นิธิเปิด การจัดนิธิเปิดนิทรรศการ ต้องเตรียมคำกล่าวรายงานไว้ 2 ชุด สำหรับ ประธานเปิดงานและผู้กล่าวรายงาน จัดหาฝ่ายต้อนรับไว้บริการผู้เข้าร่วมนิธิเปิด ซึ่งควรมี เครื่องดื่มหรืออาหารว่าง เตรียมไว้แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับงบประมาณด้วย

2. หนังสือคู่มือนำเสนอหรือสูจิบัตร เป็นสิ่งสำคัญในการจัดนิทรรศการ เพราะช่วยให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาเรื่องราวที่จัดได้ดียิ่งขึ้น โดยอาจจะบอกรายละเอียดของสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏเกี่ยวข้องกับนิทรรศการ และเมื่อเสร็จสิ้นการแสดงแล้ว ยังมีหลักฐานให้เห็นอยู่ตามห้องสมุดของโรงเรียน สถาบันและบุคคลต่าง ๆ ถ้าสูจิบัตรพิมพ์ดีดมีเนื้อหาสาระมากก็จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ชมทุกประเภท ทุกวัยด้วย (วิบูลย์ ลีสุวรรณ 2529 : 42)

ในปัจจุบันนี้การจัดทำหนังสือหรือเอกสารที่เป็นคู่มือนิทรรศการ ต้องอาศัยวิชาการทางศิลปะ เข้าช่วยด้วย ทั้งในด้านการจัดรูปเล่ม การออกแบบปกและการจัดภาพประกอบ ซึ่งจะมีส่วนช่วยดึงดูดความสนใจของประชาชนได้มากกว่า การพิมพ์ที่มีแต่ตัวหนังสือ มุ่งแต่เนื้อหาสาระเพียงอย่างเดียว (ปรีชา กาญจนาคม 2534 : 179)

3. การจัดกิจกรรมทางวิชาการ นอกจากใช้วัตถุต่าง ๆ ทางจิตกรรมประติมากรรมและ ภาพพิมพ์มาจัดแสดงแล้ว ยังมีกิจกรรมทางวิชาการที่อาจจัดขึ้นประกอบในงานนั้น ๆ ก็ได้โดย การสาธิต เรื่องที่กำลังจัดแสดงอยู่ หรือใช้โสตทัศนอุปกรณ์ประกอบนิทรรศการ เช่น การฉายสไลด์ เทปโทรทัศน์ ประกอบการอภิปราย บรรยายจากผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับเรื่องที่กำลังจัดแสดง แต่การจัดกิจกรรมเหล่านี้ควรมีหมายกำหนดการและประกาศล่วงหน้าให้ผู้ชมทราบ ไม่ควรใช้เครื่องมือ โสตทัศนศึกษาพร้อมกันหลาย ๆ อย่างอาจก่อความรำคาญแก่ผู้ชมได้ (วัณณะ จุฑะวิภาค 2526 : 45)

4. การบริการนำชม เป็นการเปิดบริการนำชม แก่สถานศึกษาหรือกลุ่มบุคคลที่มาติดต่อ ล่วงหน้า โดยทั่วไปมักจะมีวัตถุประสงค์ที่จะเข้าชมเรื่องใด เรื่องหนึ่ง ตามที่สัมพันธ์กับการศึกษา หรือเรื่องราวที่ตนกำลังศึกษาอยู่ ในการบริการนำชม ควรจัดบริการโดยแบ่งเจ้าหน้าที่นำชมออกเป็นส่วนตัวต่าง ๆ ตามเรื่องราวที่จัดนิทรรศการอยู่นั้น (ปรีชา กาญจนาคม 2534 : 175)

5. เวลาเปิดปิด งานนิทรรศการ วันเวลาที่ใช้กำหนด สำหรับการจัดแสดงนิทรรศการ อยู่ที่ความสะดวก และความพร้อมของสถานที่จัด บางแห่งอาจจะใช้เวลาตามเวลาการทำงาน บางแห่งอาจเพิ่ม ในเวลาค่าด้วย เพื่อบริการประชาชนได้มากขึ้น (ALLWOOD 1989 : 49)

ขั้นเปิดการแสดงนี้ เป็นขั้นตอนสำคัญหลังจาก ได้เตรียมการวางแผนออกแบบ และจัดทำมาในระยะเวลาหนึ่ง โดยแสดงผลงานการจัดนิทรรศการให้ปรากฏแก่สายตาผู้ชมทุกประเภททุกวัย นิธิเปิดงานจะประสบความสำเร็จมากหรือน้อย ย่อมอยู่ที่ความพร้อมในการวางแผน และมีการเตรียมงานที่ดี

5. ขั้นประเมินผลและติดตามผล (Evaluation)

เมื่อเสร็จสิ้นการแสดงแล้ว สิ่งสำคัญที่ผู้จัดมักจะมีมองข้ามไป คือ การประเมินผล หมายถึง การนำเอาผลที่ได้รับจากการจัดงานมาประมวลเข้าด้วยกันเพื่อว่างานที่ได้กระทำไปนั้น สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ หรือเพื่อต้องการทราบข้อบกพร่องไว้ปรับปรุงในการทำงาน ครั้งต่อไป (ปรีชา กาญจนาคม 2534 : 179) การประเมินผลในรูปใดก็ตามต้องระลึกไว้เสมอว่า ควรกระทำโดยยกจุดมุ่งหมายของงานที่วางไว้เป็นเกณฑ์ถ้าไม่มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนการประเมินผล จะเลื่อนลอยไร้ความหมาย การประเมินผลที่ดี จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งนี้เพื่อจะได้ภาพที่เป็นจริงสามารถทำเป็นแบบสอบถาม สัมภาษณ์ ผู้ชม (อุทัย หิรัญโต 2520 : 62) หรืออาจจะจัดให้มีสมุดลงความเห็นด้วยก็ได้ และควรจัดสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกในการตอบแบบสอบถาม สำหรับผู้มาชมนิทรรศการไว้ด้วย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมนิราช 2531 : 715)

การประเมินผลการจัดนิทรรศการ เป็นสิ่งที่ผู้จัดส่วนใหญ่มักจะมองข้ามความสำคัญไป สำหรับนิทรรศการในสถานศึกษา ที่ต้องมีการจัดอยู่เป็นประจำทุกปีการประเมินผลจึงมีความจำเป็นอย่างมาก เพราะจะช่วยให้ข้อบกพร่องและสิ่งที่ควรแก้ไข เมื่อทำการจัดนิทรรศการในครั้งต่อไป ได้อย่างดี

ขั้นตอนการจัดนิทรรศการ อันประกอบด้วย การวางแผน การเตรียมงาน การจัดทำ (การจัดงานและสถานที่) การเปิดการแสดง และการประเมินผล ขั้นตอนเหล่านี้จะเป็นแนวทาง

กำหนดวิธีการดำเนินงานนิทรรศการ ตั้งแต่เริ่มต้น จนเปิดการแสดงแต่สิ่งสำคัญก็คือ ผู้จัดต้องมีเวลาอย่างพอเพียง ไม่กระทำในลักษณะที่รีบเร่งมากเกินไป ซึ่งถึงจะมีแผนการหรือวัตถุประสงค์ที่ดีเลิศ ก็ไม่อาจทำให้นิทรรศการได้ผลสมควรมุ่งหมายได้

ประวัติความเป็นมาของการจัดนิทรรศการศิลปะในสถานศึกษา

นิทรรศการในสถานศึกษา ได้ถูกจัดขึ้นมาในอดีตตามสถานศึกษาต่าง ๆ นานมาแล้ว มิใช่เฉพาะสถานศึกษาของกรมอาชีวศึกษาเท่านั้น แต่มีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาด้วย แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของนิทรรศการศิลปะ ที่มีต่อการเรียนการสอน เป็นอย่างมาก ถึงแม้จะไม่มีวิชาชั้นบรรจุอยู่ในหลักสูตรก็ตามสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล (วิทยาเขตเพาะช่าง)

ประวัติความเป็นมาของการจัดนิทรรศการศิลปะ ในโรงเรียนเพาะช่าง มีการจัดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2455 นิทรรศการนั้นมีชื่อว่า งานศิลปหัตถกรรมนักเรียน เป็นการแสดงผลงานของนักเรียนนักศึกษาทุกระดับ ระยะต่อมานิทรรศการศิลปะถูกจัดขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองวันเกิดโรงเรียนคือวันที่ 7 มกราคมของทุกปี เป็นการแสดงผลงานของนักศึกษาทุกชั้นปี โดยมีครู อาจารย์ เป็นผู้คัดเลือกผลงานให้เข้าร่วมแสดง มีการประกวด ให้งานรางวัล ผลงานดีเด่น ส่วนการจัดงานนั้น มีคณะกรรมการนักศึกษาเป็นผู้จัด มีอาจารย์เป็นที่ปรึกษา หลังจากนั้นได้จัดงานสลับต่อกันเป็นประจำทุกปี บางครั้ง ได้ย้ายสถานที่มาจัดภายนอกสถานศึกษาบ้างแต่งานนิทรรศการศิลปะของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล (วิทยาเขตเพาะช่าง) กระทั่งทุกวันนี้ (เอกสารวิชาการเพาะช่าง 75 ปี 2531:11-15)

ความเป็นมาของการจัดนิทรรศการของกรมอาชีวศึกษา ได้เริ่มจัดขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ในกรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ. 2455 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแนะนำชักจูง ให้นักเรียนสนใจ ศิลปหัตถกรรมเพื่อเป็นแนวทางประกอบอาชีพ งานนี้มีชื่อว่างานศิลปหัตถกรรมนักเรียน หลังจากนั้นได้จัดงานสลับต่อกันมาเกือบเป็นประจำทุกปี บางครั้งก็หยุดชะงักไปบ้าง ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของ โอกาส เวลา และสถานที่ เมื่อกระทรวงธรรมการได้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2492 ก็ได้จัดให้มีงานศิลปหัตถกรรมขึ้น เช่นจัดที่

โรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนเสาวภา โรงเรียนเตรียมอุดมและบางครั้งได้ไปจัดในต่างจังหวัด หลังจากครั้งที่ 34 เป็นต้นมาด้วยเหตุผลทางการเมืองทำให้งานศิลปหัตถกรรมของนักเรียนจำเป็นต้องหยุดชะงักไปเป็นเวลานานถึงสิบปี ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 รัฐบาลได้จัดให้มิ่งงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปีขึ้น กระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้มิ่งงานสมโภชในส่วนของกระทรวงศึกษาธิการ จึงมีการนำงานศิลปหัตถกรรมนักเรียนมาฟื้นฟูขึ้นอีก จนมีชื่อใหม่ว่า งานศิลปหัตถกรรมและอาชีวศึกษา การจัดในระยะหลังนี้ ได้รับความสนใจ จากนักเรียน ประชาชน และสื่อมวลชนต่าง ๆ เป็นอันมาก ส่วนรายละเอียดของการจัดงานและวิธีการจัดกิจกรรมนั้นก็ได้มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัย เป็นลำดับ (กองแผนงาน 2530 : 80 - 81)

ประวัติความเป็นมาของ งานศิลปกรรมแห่งชาติ เริ่มจัดขึ้นเป็นครั้งแรก พ.ศ. 2492 จัดแสดง ณ หอศิลป์ กรมศิลปากร โดยมีวัตถุประสงค์ เนื่องมาจากในประเทศไทยขณะนั้น ยังไม่มีการแสดง ศิลปกรรมแห่งชาติขึ้นในทางราชการ กรมศิลปากรและศิลปินไทยหมู่หนึ่งเห็นความจำเป็นที่จะจัดให้มีการแสดงขึ้นเป็นงานประจำปี ทั้งนี้เพื่อช่วยวิจารณ์ และสำรวจความก้าวหน้า และความเคลื่อนไหวของศิลปินไทยและยังเป็นเครื่องกระตุ้นให้มหาชนชาวไทยมีความสนใจ ศิลปะแบบปัจจุบันด้วย ผู้รับผิดชอบการจัดงาน คือ กรมศิลปากร มีคณะกรรมการพิเศษประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นศิลปิน เป็นผู้คัดเลือกงานศิลปะ ผลงานที่จัดแสดงมีประเภทจิตรกรรม ภูมิภาพกรรม และตกแต่ง ส่วนรางวัลมี 3 ระดับคือ เหรียญทองคำ เหรียญเงิน และเหรียญทองบรอนซ์ (สูจิตตรการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติครั้งที่ 1 2492 : 3 - 7) สมัยต่อมาสถานที่จัดงานได้ย้ายมาที่หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ และใช้สถานที่นั้นจนถึงปัจจุบัน งานศิลปะที่จัดแสดงได้เปลี่ยนรูปแบบและเทคนิควิธีการจัดแสดง ให้ทันสมัยจึงได้รับความสนใจ จากผู้ชมทุกประเภท และทุกวัย

การจัดนิทรรศการศิลปะในสถานศึกษา ในอดีตที่ผ่านมา นั้น จะเห็นได้ว่า มีการจัดแสดงกันอย่างต่อเนื่องตลอดมา ถึงแม้บางครั้งจะมีอุปสรรคทางด้าน การเมืองและเศรษฐกิจอยู่บ้าง ก็อาจจะหยุดการแสดงชั่วคราว แต่ก็มีการจัดขึ้นมาใหม่ สืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน และได้มีการ

พัฒนาวิธีการจัดนิทรรศการให้น่าสนใจยิ่งขึ้น

การจัดนิทรรศการศิลปะ ในสถานศึกษา

นิทรรศการที่จัดในสถานศึกษา นอกจากจะช่วยเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวที่จัดแสดงแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนแสดงความสามารถเพื่อแก้ปัญหาหลาย ๆ ทางจากวิธีการจัดนิทรรศการ เช่น วิธีการจัดแสดง การเขียนตัวอักษรการติดตั้งภาพเขียน และ ประติมากรรมซึ่งผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้และมีประสบการณ์ตรง สามารถนำไปใช้ร่วมกับวิชาอื่นได้ นิทรรศการที่จัดตามสถานศึกษา ปัจจุบันมีดังนี้

นิทรรศการศิลปะอาชีวะฯ ครั้งที่ 6 เป็นงานนิทรรศการศิลปะของวิทยาลัยอาชีวศึกษานครปฐม วิธีการดำเนินงานโดยเสนอโครงการต่อผู้อำนวยการวิทยาลัย แล้วแต่งตั้งคณะกรรมการที่ประกอบด้วยนักศึกษาเป็นประธาน และกรรมการ มีอาจารย์คณะศิลปหัตถกรรมเป็นที่ปรึกษา คณะทำงานจะดำเนินงานไปตามโครงการที่ได้รับมอบหมาย คือจัดเก็บผลงาน จัดทำสูจิบัตรจัดแสดงผลงาน จัดทำโฆษณา ฯลฯ ผลงานที่นำมาจัดแสดงมีจิตรกรรมประติมากรรมและ ภาพพิมพ์ มีการจัดอภิปรายโดยเชิญวิทยากรที่มีความรู้ ความสามารถทางศิลปะมาบรรยาย สำหรับการดำเนินงานจัดนิทรรศการครั้งนี้ มีปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นคือ การจัดทำโฆษณาได้ไม่กว้างขวาง และปัญหาการจัดทำสูจิบัตร เพื่อเผยแพร่ ไม่ได้ตามวัตถุประสงค์นอกจากนี้หลังจากเสร็จสิ้นการแสดงแล้วยังได้มีการประเมินผลการจัดงาน (สูจิบัตรนิทรรศการศิลปะอาชีวะฯ ครั้งที่ 6 2534 : 6-7)

นิทรรศการศิลปะเสาวภา ครั้งที่ 3 นิทรรศการศิลปะของคณะศิลปหัตถกรรม วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภามีวัตถุประสงค์ เพื่อเผยแพร่ผลงานนักศึกษาให้เป็นที่รู้จักของตลาดแรงงานและบุคคลทั่วไป วิธีการดำเนินงานคือเสนอโครงการเพื่อขออนุมัติจากผู้อำนวยการวิทยาลัยแล้วรวบรวมผลงาน และผลิตผลของนักศึกษา จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อแบ่งหน้าที่ในการจัดงานประชาสัมพันธ์ การจัดงาน ส่งการ์ดเชิญผู้เกี่ยวข้องลงในวงการศิลปะสถานประกอบการ สถานศึกษาต่าง ๆ เข้า

ร่วมชมผลงาน งบประมาณครั้งนี้ ได้รับเงินสนับสนุนจาก บริษัท ร้านค้า และสถาบันอื่น ๆ มีการประเมินผล จากผู้เข้าชมงานโดยใช้แบบสอบถาม และการสังเกต (สูจิตนิตรรศการศิลปะ เสาวภาครั้งที่ 3 2534 : 12)

นิทรรศการทัศนศิลป์ดูลิต ครั้งที่ 2 เป็นนิทรรศการศิลปะของวิทยาลัย ครูสวนดุสิตจัดขึ้น เพื่อแสดงผลงานของ นักศึกษาต่อสายตาประชาชน ประกอบด้วยผลงาน ด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และศิลปะพื้นบ้านซึ่งนักศึกษาและคณะครูประจำการวิชาเอกศิลปศึกษา ร่วมกันจัดทำโดยจัดตั้งเป็น คณะกรรมการที่ปรึกษาคณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายต่าง ๆ เช่น ฝ่ายประชาสัมพันธ์ สถานที่ คัดเลือกภาพ ฝ่ายการจัดแสดง ฝ่ายหาทุน ฝ่ายการรักษาความปลอดภัย และฝ่ายสูจิตนิตฯ นอกจากจัดแสดงผลงานแล้ว ยังมีการจัดประกวดภาพเขียนสำหรับเยาวชนอีกด้วย (ประจวบ เอี่ยมผู้ช่วย 2524 : ไม่มีเลขหน้า)

การจัดนิทรรศการของคณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากรลักษณะของการจัดเป็นการให้ความรู้ สำหรับผู้ต้องการศึกษาเรื่องราวการจัดตกแต่งที่อยู่อาศัย ด้วยความประหยัด โดยเน้นการใช้ของที่มียอยู่แล้วนำมาจัดทำใหม่ อีกส่วนหนึ่ง เป็นผู้นำชมตลอดเวลามีการจำหน่ายสินค้าเกี่ยวกับการตกแต่งที่ได้รับความร่วมมือจากบริษัทห้างร้านการจัดนิทรรศการครั้งนี้ศึกษามีเวลาเตรียมงานน้อยมาก ปัญหาที่พบมาก คือเรื่องกำลังคน เพราะการเตรียมงานเป็นช่วงเวลาปิดเทอม (นิทรรศการมัณฑนศิลป์ ครั้งที่ 11 2523 : 28-33)

การจัดนิทรรศการศิลปหัตถกรรม ของนักศึกษาวิชาเขตเพาะช่างจัดเป็นประจำกันมาตลอดทุกปี เนื่องด้วยวันคล้ายวันเกิดเพาะช่าง เป็นการทำงานของนักศึกษา โดยมีครูอาจารย์เป็นที่ปรึกษาเริ่มจาก จัดหาสถานที่ หาเงินทุนพิมพ์สูจิตนิตซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งของนักศึกษาที่ได้เรียนรู้ และฝึกปฏิบัติจริง ในเรื่องการประสานงานทางวิชาการกับด้านธุรกิจการบริหาร ส่วนรูปแบบของ

การแสดงนั้นจะเป็นการ แสดงผลงานของนักศึกษา กับสาธิตวิธีการปฏิบัติทางศิลปะ (เจนจิตร กุลทลบุตร 2522 : บทนำ)

นิทรรศการที่จัดในสถานศึกษา นับได้ว่าเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากิจกรรมอื่น เพราะนอกจากจะเป็นการส่งเสริม การเรียนรู้และการแสดงความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ เรื่องราวที่จัดแสดง ให้แก่บุคคล โดยทั่วไปด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ยังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องของการจัดนิทรรศการในสถาบันการศึกษามาก่อน อย่างไรก็ตามมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทางด้านการจัดกิจกรรมของนักศึกษาและการนิพนธ์ ดังต่อไปนี้

นายธีรพงศ์ ประสงค์ลาภ (2527 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง "การจัดกิจกรรมนักศึกษา ในวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษาในกรุงเทพมหานคร" จากกลุ่มประชากรคืออาจารย์และนักศึกษา จากคณะวิชา 5 คณะวิชา ได้แก่ คณะวิศวกรรมเทคโนโลยี คณะบริการธุรกิจ คณะคหกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรม และคณะนาฏศิลป์และดุริยางค์ในวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา รวมทั้งสิ้น 404 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามเลือกตอบและมาตราส่วนประเมินค่า สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคือ วิธีแจกแจงความถี่ หาค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าที่ผลการวิจัยพบว่ากิจกรรมนักศึกษาที่จัดขึ้นได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่สถานศึกษา กำหนดไว้กิจกรรมที่จัดมากได้แก่ ด้านกีฬา และการส่งเสริมวิชาการ ด้านความคิดเห็นของอาจารย์ และนักศึกษาที่เกี่ยวกับกิจกรรมนักศึกษา ในวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา ในกรุงเทพมหานครแตกต่างกัน 1 ด้าน จาก 3 ด้าน คือด้านการบรรลุวัตถุประสงค์ความคิดเห็นของอาจารย์และนักศึกษาส่วนใหญ่ ที่มีต่อกิจกรรมนักศึกษาในด้านลักษณะกิจกรรมที่จัดและด้านปัญหาการจัด และดำเนินกิจกรรมไม่แตกต่างกัน ส่วนการลำดับความสำคัญของปัญหาในการจัดและดำเนิน

งานกิจกรรม นักศึกษาในวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา อาจารย์และนักศึกษาเห็นว่า งบประมาณสำหรับกิจกรรมเป็น ปัญหาที่สำคัญที่สุด ในการจัดและดำเนินงานกิจกรรมนักศึกษาในวิทยาลัยส่วนปัญหาสำคัญที่รองลงมา คือ เวลาที่ใช้ในการจัดกิจกรรม การเข้าร่วมกิจกรรมของนักศึกษา และอุปกรณ์ และสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมนักศึกษา ตามลำดับ

มนสิกุล โอวาทเภสัชช์ (2531 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาการออกแบบนิทรรศการเคลื่อนที่" ผลการวิจัยพบว่านิทรรศการถือได้ว่าเป็นการสื่อสารอย่างหนึ่งที่เป็นการจัดแสดงเรื่องราวตามจุดประสงค์ของผู้ส่งสาร โดยผ่านการกลั่นกรองข้อมูลการออกแบบรูปแบบของนิทรรศการ สื่อต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบ ตลอดจนกลวิธีในการนำเสนอ เพื่อสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายได้อย่างชัดเจนโดยได้รับการศึกษาไปพร้อม ๆ กับความเพลิดเพลินในการชมนิทรรศการด้วยตนเอง

นิทรรศการเคลื่อนที่ เป็นรูปแบบการนำเสนอที่มีการวางแผนออกแบบทั้งเนื้อหาสาระและรูปแบบที่ได้สังเคราะห์ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ทั้งกลางแจ้งและภายในอาคาร สะดวกแก่การเคลื่อนย้าย ติดตั้ง จัดแสดง และจัดเก็บได้ภายในเวลาอันรวดเร็ว เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในขอบเขตทุก ๆ สภาพแวดล้อมที่จำกัด

การศึกษาการออกแบบนิทรรศการเคลื่อนที่ จากประสบการณ์ต่าง ในการฝึกงานกับกลุ่มศิลปวัฒนธรรมเพื่อเยาวชน ในโครงการหน่วยฝึกอบรมวิธีวิชาการสอนเคลื่อนที่ ในส่วนของนิทรรศการเคลื่อนที่ เรื่อง "หุ่น : เพียงเรingle เล่นเถาเป็นประโยชน์ใด" ซึ่งให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมละครหุ่นร่วมสมัยเป็นสำคัญ โดยเน้นการใช้หุ่นเป็นสื่อในการศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ หรือการศึกษาประชาชน มากกว่าการใช้หุ่นในการจัดแสดงละครสำหรับเด็ก ที่เน้นความบันเทิงและบันเทิงนาการเป็นสำคัญ ทำให้เข้าใจกระบวนการทำงานกลุ่ม เพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ในการจัดนิทรรศการเคลื่อนที่ร่วมกัน ในช่วงระยะเวลาที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งจบโครงการ เพื่อสรุปและประเมินผลการออกแบบนิทรรศการเคลื่อนที่ในขั้นตอนต่าง ๆ ตลอดจนปัญหาที่พบเพื่อแก้ปัญหาการจัดนิทรรศการครั้งต่อไปในอนาคต

อารีย์ อัครนุภาพ (2531 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การนำเสนอรูปแบบในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากกลุ่มประชากร 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้บริหาร กลุ่มผู้ดำเนินการ และกลุ่มประชากรทั่วไป ผลการวิจัย รูปแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือควรมีรูปแบบดังนี้ คณะกรรมการดำเนินงานจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นควร มาจากประชาชนในชุมชนท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของทางราชการต่าง ๆ ในจังหวัด และส่วนกลางที่เกี่ยวข้องอาคาร สถานที่และที่ตั้งควรเป็นอาคารที่สร้างขึ้นโดยเฉพาะ ตั้งอยู่ในที่ชุมชน ทางด้านเนื้อหาการแสดง ควรเป็นในด้านวิธีการดำเนินชีวิต และพัฒนาการ ความเป็นมาของท้องถิ่นเสนอในทุกแห่ง เทคนิคการแสดง ควรแสดงด้วยของจริง มีคำบรรยายประกอบ และจัดกิจกรรมให้ผู้ชมมีส่วนร่วมการอำนวยความสะดวกมีการนำชม แนะนำรายละเอียดต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ์ การจัดแผนผัง มีเอกสารประกอบ ตลอดจนที่ฝึกผ่านทางด้านการดำเนินงาน ควรดำเนินงานโดยหน่วยงานของทางราชการในท้องถิ่นนั้นและควรแบ่ง การทำงานเป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายบริการ และฝ่ายเทคนิค สำหรับทางด้านงบประมาณ ได้งบประมาณจากแผ่นดิน เงินบริจาคจากเอกชนและจัดกิจกรรมหารายได้ และงานประชาสัมพันธ์ ควรมีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง และใช้สื่อทุกรูปแบบ โดยเฉพาะทางวิทยุ และโทรทัศน์ ให้มากที่สุด

ชนิดา พลศรี (2529 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง "ความคาดหวังและความพึงพอใจของเยาวชนที่มีต่อการจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์" จากกลุ่มประชากร คือ เยาวชนที่เข้าชมพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ ระหว่างเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน 2530 จำนวน 440 คน เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ การหาค่าร้อยละ การถดถอยพหุคูณ และการวิเคราะห์เส้นทาง ผลการวิจัยพบว่า ทางด้านความคาดหวังเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์นั้น เยาวชนส่วนมากคาดหวังที่จะได้รับตามลำดับความสำคัญ คือ ต้องการความรู้รอบตัวกว้างขวางขึ้น ต้องการเข้าใจวิชาที่เรียนให้ดีขึ้นต้องการเป็นคนรู้จักการใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลต้องการดูความแปลกใหม่และสิ่งน่าตื่นเต้นและต้องการได้รับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่อาจนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้ ในด้านพฤติกรรมการชมนิทรรศการ เยาวชนส่วนใหญ่ใช้

เวลาในการชมแต่ละชิ้นน้อยและจะเลือกชมและตั้งใจเฉพาะเรื่องที่ต้นสนใจเท่านั้น ในเวลาอันจำกัด ทางด้านความพึงพอใจที่ได้รับสามารถเรียงไปตามลำดับความสำคัญคือ มีความรู้รอบตัวกว้างขวางขึ้น ได้ดูความแปลกใหม่และสิ่งที่น่าสนใจ เข้าใจวิชาที่เรียนในห้องเรียน ได้ดีขึ้นเป็นคนรู้จักใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล และได้รับความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ซึ่งอาจจะนำไปประยุกต์ใช้ กับชีวิตประจำวัน ได้และการทดสอบสมมุติฐาน จากสมมุติฐานที่ 1 ความคาดหวังของเยาวชนที่เกี่ยวกับนิทรรศน์ วิทยาศาสตร์ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมชมนิทรรศการในนิทรรศน์วิทยาศาสตร์ปรากฏว่าสมมุติฐานข้อนี้ได้รับการยืนยันอย่างมีนัยสำคัญที่ 0.5 แต่ความคาดหวังสามารถอธิบายพฤติกรรมชมนิทรรศการได้เพียงร้อยละ 5.9 เท่านั้น สำหรับสมมุติฐานที่ 2 ที่บอกว่าพฤติกรรมชมนิทรรศการในนิทรรศน์วิทยาศาสตร์ มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจที่ได้รับปรากฏว่า สมมุติฐานข้อนี้ได้รับการยืนยันเช่นเดียวกันอย่างมีนัยสำคัญที่ .01 แต่พฤติกรรมชมนิทรรศการสามารถอธิบายความพึงพอใจที่ได้รับเพียงประมาณร้อยละ 4.2 และสมมุติฐานที่ 3 ความคาดหวังของเยาวชนเกี่ยวกับนิทรรศน์วิทยาศาสตร์ มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจที่ได้รับ โดยผ่านพฤติกรรมชมนิทรรศการในนิทรรศน์วิทยาศาสตร์ปรากฏว่าสมมุติฐานข้อนี้ไม่ได้รับการยืนยัน ความคาดหวังจะมีความสัมพันธ์กัน โดยตรงกับความพึงพอใจที่ได้รับ โดยไม่ต้องผ่านการชมนิทรรศการ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องภายในประเทศ ถึงแม้ว่ายังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการจัดนิทรรศการในสถานศึกษาโดยตรง แต่ก็ได้นำแนวความคิดจากความคิดเห็นของผู้ชมที่มีต่อการชมนิทรรศการ ทางด้าน สถานที่ เนื้อหาเรื่องราววิธีการจัด ประโยชน์ การประชาสัมพันธ์ และการประเมินผล สิ่งเหล่านั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อผู้จัดนิทรรศการ สำหรับที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพนิทรรศการในสถานศึกษาของกรมอาชีวศึกษาแล้ว ยังสามารถรวมไปถึงนิทรรศการที่จัดโดยหน่วยงานอื่น ๆ ด้วย